

‘Er was ons medegedeeld, dat ons niets zou gebeuren.’

De verzetsdaad van zeven Brabantse burgemeesters tijdens de Tweede
Wereldoorlog en de noodlottige gevolgen van hun verzet

Radboud Universiteit Nijmegen

Masterscriptie Geschiedenis & Actualiteit

Datum: 14 mei 2022

Marieke de Klein – s1027531

Begeleider: dr. Joost Rosendaal

Aantal woorden: 16474

Inhoudsopgave

Inleiding	2
Status Quaestionis	3
Onderzoeksvraag en opbouw	8
Bronnen en methode	9
H1 De zeven burgemeesters	10
1.1. Het Kempenland en de burgemeesterskringen	10
1.2. Geboortedatum en geboorteplaats	12
1.3. Familie en afkomst	15
1.4. Religie	17
1.5. Educatieve en professionele achtergrond	18
1.6. Huwelijks staat en kinderen	20
1.7. Datum van aanstelling	20
1.8. Conclusie	24
H2 Verzet en de <i>Gemeinde-Einsatz</i>	26
2.1. Houding van de zeven burgemeesters ten opzichte van de bezetter	26
2.2. Weigerachtige burgemeesters	28
2.3. Bevriende burgemeesters	29
2.4. Invoering van de <i>Gemeinde-Einsatz</i> en conflict met de <i>Beauftragte</i>	29
H3 Hun arrestatie en hun lot	33
3.1. Ondervraging op Roucouleur	33
3.2. Verblijf in Kamp Vught	34
3.3. Evacuatie uit kamp Vught en aankomst in Sachsenhausen	35
3.4. Opnieuw op transport	36
3.5. Onduidelijkheid rondom het lot van de burgemeesters	38
H4 De herdenking	42
4.1. Gezamenlijke herdenking van Theo Serraris en Marcel Magnée	42
4.2. Herdenkingen van de burgemeesters in lokale context	43
4.3. Collectieve herdenking van de burgemeesters	46
Conclusie	47
Literatuurlijst	49
Primaire bronnen	49
Secundaire literatuur	52

Inleiding

Op 16 september 2020 werd bij het provinciehuis in 's-Hertogenbosch een bankje onthuld ter herdenking van twaalf Brabantse oorlogsburgemeesters. Het bankje werd onthuld door de commissaris van de Koning van Noord-Brabant. De burgemeesters worden herdacht met dit bankje omdat zij bij het beoefenen van hun ambt tijdens de Tweede Wereldoorlog integer en standvastig hebben gehandeld.¹ Hun integriteit en standvastigheid is voor elf van hen terug te voeren op hun weigering om mee te werken aan de *Arbeitseinsatz*.² Alleen Eduard Moonen wordt niet vanwege deze kwestie herdacht.³ Verder had het handelen van de twaalf burgemeesters tragische gevolgen. Drie van hen, Eduard Moonen, Willem Wijnen en Piet Smulders, werden geëxecuteerd voor hun standvastige houding terwijl de overige burgemeesters op transport werden gesteld naar concentratiekampen. Slechts één van hen, Fried Manders, zou de ontberingen in de kampen overleven en terugkeren naar Nederland.

De twaalf burgemeesters worden met het herdenkingsbankje dus als een collectief herdacht. De vraag is echter in hoeverre de burgemeesters ook echt als een collectief kunnen worden gezien. Hadden zij afgezien van hun gemeenschappelijke standvastige en integere houding ook daadwerkelijk met elkaar te maken? Hebben zij misschien gezamenlijk de keuze gemaakt om te weigeren mee te werken met de bezetter? Voor zeven van de twaalf burgemeesters lijkt dit mogelijk het geval te zijn geweest. Zo worden de volgende burgemeesters vaak samen genoemd: Jan Smulders (Oost- West- en Middelbeers), Theo Serraris (Heeze), Henk Veeneman (Son en Breugel), Fried Manders (Leende), Marcel Magnée (Bergeijk en Luyksgestel), Wim Wijtvliet (Bakel en Milheeze) en Henri van der Putt (Geldrop). Dit komt bijvoorbeeld naar voren in een speciale productie van het Eindhovens Dagblad uit 2020 over deze zeven oorlogsburgemeesters.⁴ Daarnaast beschrijft journalist Jan Burgers deze burgemeesters ook samen in het werk, *Ze hebben ons in de steek gelaten: de geschiedenis van de 7 Brabantse burgemeesters tijdens de Tweede Wereldoorlog*, uit 2004.⁵

In januari 1944 werden deze burgemeesters gesommeerd om namenlijsten met mensen die geschikt waren voor de *Arbeitseinsatz* in Zeeland te overhandigen. Mogelijk maakten de zeven burgemeesters gezamenlijk de keuze om hier niet aan mee te werken. Uiteindelijk werden zij samen met een aantal andere burgemeesters op 6 juli naar Vught geroepen, waar zij ondervraagd werden door de

¹ ED, <https://www.ed.nl/brabant/monument-voor-brabantse-oorlogsburgemeesters-onthuld~ab386ede/> (geraadpleegd 12 april 2022).

² Met het begrip *Arbeitseinsatz* of de Nederlandse vertaling Arbeidsinzet wordt de gedwongen tewerkstelling van mannen tussen de zeventien en veertig jaar veelal in Duitsland tijdens de Tweede Wereldoorlog bedoeld. In het vervolg zal er ook gerefereerd worden aan de begrippen *Gemeinde-Aktion* en *Gemeinde-Einsatz*. Met deze begrippen wordt er specifiek verwezen naar *Arbeitseinsatz* in Nederland waar burgemeesters mensen voor moesten aanwijzen. Oorlogsbronnen, <https://www.oorlogsbronnen.nl/thema/Arbeidsinzet> (geraadpleegd 12 maart 2022); J.J. Bakker, Gemeentebestuur in oorlogstijd: De stedelijke overheid van Breda onder Duitse bezetting (Proefschrift Geschiedenis, Universiteit van Amsterdam, Amsterdam 2011) 172.

³ Brabantse Gesneuvelden, <https://brabantsegesneuvelden.nl/persoon/eduardus-moonen-strijp-1876> (geraadpleegd 8 maart 2022).

⁴ ED, <https://www.ed.nl/brabant/deze-burgemeesters-weigerden-mee-te-werken-met-de-duitse-bezetter-en-betaalden-daarvoor-de-hoogste-prijs~a4f579f1/> (geraadpleegd 6 januari 2022).

⁵ Jan Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten: de geschiedenis van de 7 Brabantse burgemeesters tijdens de Tweede Wereldoorlog* (Son en Breugel 2004).

ondergeschikten van de *Beauftragte* van Noord-Brabant, Heinrich Sellmer.⁶

Een aantal burgemeesters had niet durven op komen dagen bij deze bijeenkomst. Van de burgemeesters die wel aanwezig waren, gingen vijf burgemeesters na de ondervraging alsnog akkoord met de eisen van de bezetter. De zeven genoemde burgemeesters gingen niet overstag. Zij werden vervolgens gearresteerd en werden daarna overgebracht naar kamp Vught. In september 1944 werden zij op transport gezet richting Duitsland. Zes van de zeven burgemeesters zouden de concentratiekampen niet overleven. Zoals reeds benoemd keerde Manders als enige terug naar Nederland en zou hij zijn werk als burgemeester voortzetten.⁷

De principiële houding, de arrestatie en de deportatie van de zeven burgemeesters roept een aantal vragen op. Waarom namen deze burgemeesters zo'n standvastige houding aan door te weigeren om mee te werken aan het verzoek van de bezetter? Kan er met recht gesproken worden van een collectieve verzetsdaad? Hoewel deze zeven burgemeesters vaak samen genoemd worden, hoeft dit niet per se te betekenen dat zij samen de beslissing tot verzet hebben genomen. Ze zijn echter wel afkomstig uit dezelfde regio binnen Noord-Brabant wat het aannemelijk maakt dat zij overlegd hebben over hun beslissing. Overlegden zij mogelijk in burgemeesterskringen zoals dat vaker gedaan werd door burgemeesters voor en tijdens de Tweede Wereldoorlog?⁸

Voordat er een poging gedaan kan worden om een aantal van deze vragen te beantwoorden zal er eerst gekeken worden naar de academische relevantie van het verzet van de zeven burgemeesters. Dit onderwerp is in te passen in twee debatten: het gebrek aan aandacht voor het katholieke verzet in Nederland, en het debat over het handelen van burgemeesters tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Status Quaestionis

Pas sinds kort is er meer aandacht gekomen voor de rol van de kerk tijdens de Tweede Wereldoorlog. Dit blijkt bijvoorbeeld uit het in 2015 gepubliceerde boek, *God in de Oorlog: De rol van de Kerk in Europa 1939-1945*, van Jan Bank. In dit boek keek hij naar de rol van de kerk in verschillende delen van Europa. Aspecten die hij bestudeerde, zijn bijvoorbeeld het kerkelijke verzet in Scandinavië en de houding van de Russische orthodoxie tegenover de Jodenvervolging. De rol van de kerk wordt verder volgens onderzoekers gekenmerkt door ambivalentie en verschilde per land. Bank stelde daarbij vast dat het grootste gedeelte van de christelijke bevolking in Europa de oorlog over zich heen liet komen.⁹ Hij liet zich daarbij vooral kritisch uit over de rol van de gereformeerde kerk tijdens de Tweede Wereldoorlog. Bank relativeerde de heldenrol die gereformeerden vaak toegedicht krijgen. Daarbij ondermijnt hij niet de daden van individuele gereformeerden, zoals de makers van verzetskrant *Trouw*, maar uitte vooral kritiek op de gereformeerde kerk zelf. De gereformeerde kerk bleef namelijk

⁶ Alle provincies, Amsterdam en Rotterdam, en de Nederlandse Bank hadden een *Beauftragte* die toezicht hield op het bestuur. Loe de Jong, *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog Deel 4 (1^e band)* (Amsterdam 1972) 105.

⁷ Peter Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd: Besturen onder Duitse bezetting* (Amsterdam 2006) 538.

⁸ Ibid., 366-367.

⁹ Jan Bank, *God in de Oorlog: De rol van de Kerk in Europa 1939-1945* (Amsterdam 2015).

gehoorzamen en sprak zich niet uit tegen de bezetter zoals andere kerken dat wel hadden gedaan.¹⁰

De kritische blik van Bank ten opzichte van de kerk is niet uniek. Vanaf de jaren 60 werd er in Nederland kritisch gekeken naar het optreden van de kerk tijdens de Tweede Wereldoorlog. Dit paste binnen de context van ontzuiling en ontkerkelijking van deze periode. Daarnaast was het werk van toneelschrijver Rolf Hochhuth, *Der Stellvertreter*, sterk van invloed op de slechte reputatie van de katholieke kerk. In dit boek beargumenteerde Hochhuth namelijk dat de paus medeverantwoordelijk zou zijn geweest voor de Holocaust.¹¹ Zijn werk leidde tot een omvangrijke discussie over de rol van de katholieke kerk tijdens de Tweede Wereldoorlog, die ook in Nederland werd gevoerd. In navolging van Hochhuth beargumenteerde Jan Rogier, journalist van *Vrij Nederland*, dat katholicisme sterk verbonden was aan fascisme. Hij verwees daarbij naar de katholiek-fascistische beweging van Arnold Meijer, *Zwart Front*. Daarnaast noemde hij het *Verbond van Dietsche Nationaal Solidaristen (Verdinaso)* als organisatie waar het katholicisme aan het fascisme werd verbonden. Zowel *Zwart Front* als *Verdinaso* hadden binnen katholieke kringen in Nederland volgens historicus Bas von Benda-Beckmann daadwerkelijk invloed gehad. Vooral het Latijnse fascisme van Mussolini en Salazar zou bewondering oogsten in Nederland. Het fascisme focuste zich tot 1938 namelijk veel minder op biologisch antisemitisme en racisme dan het Duitse nazisme.¹²

Hoewel het Latijnse fascisme populairder leek te zijn onder katholieke intellectuelen was het juist de NSB dat grote successen boekte in de jaren 30 in Noord-Brabant en Limburg. Dit had vervolgens ook weer effect op het ontstaan van het anti-nationaalsocialistisch bewustzijn onder katholieken naar aanleiding van campagne van de kerk tegen de NSB. De effecten van de campagne lieten zien dat men daarom niet overal even geneigd was om deel te nemen aan verzetsactiviteiten; uit onderzoek van historici Coen Hilbrink en Alfred Cammaert bleek dat katholieken in Twente minder deelnamen aan verzetsactiviteiten dan in Limburg.¹³ Katholieken gingen op allerlei manieren in verzet, dit varieerde van ongewapend en humanitair verzet tot gewapend verzet.¹⁴ Von Benda-Beckmann gaf daarbij aan dat er tot nu toe nauwelijks onderzoek gedaan is naar de volgende vraag: welke lokale verschillen speelden een rol bij de keuze van het wel of niet deelnemen aan verzetsactiviteiten? In Limburg verschildte per plaats de mate van intensiteit van het verzetswerk sterk omdat het verzet afhankelijk was van het initiatief van lokale geestelijken. Volgens von Benda-Beckmann is er tevens tot nu toe weinig onderzoek

¹⁰ Trouw, <https://www.trouw.nl/nieuws/kerken-stemden-morele-boodschap-af-op-hitler~b8cc25d4/> (geraadpleegd 9 mei 2022).

¹¹ Bas von Benda-Beckmann, 'De rooms-katholieke kerk en de grenzen van verzet in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog' (2015) 3; Rolf Hochhuth, *Der Stellvertreter: Schauspiel* (Reinbek 1963).

¹² von Benda-Beckmann, 'De rooms-katholieke kerk en de grenzen van verzet in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog', 7-10.

¹³ Ibid., 19; Coen Hilbrink en Alfred Cammaert, *De illegalen. Illegaliteit in Twente en het aangrenzende Salland* (Oldenzaal 1989) 322-323.

¹⁴ von Benda-Beckmann, 'De rooms-katholieke kerk en de grenzen van verzet in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog', 7-8, 10, 17.

gedaan naar katholiek verzet in Noord-Brabant.¹⁵ Lange tijd had dus het handelen van de kerk tijdens de Tweede Wereldoorlog een slechte reputatie maar hier is de laatste jaren verandering ingekomen waardoor er sindsdien ook meer aandacht is gekomen voor katholiek verzet. Deze scriptie zal binnen deze trend passen omdat de zeven burgemeesters katholiek van geloof waren. Daarbij is er tot nu toe niet uitgebreid naar de daad van de zeven katholieke burgemeesters gekeken.

Verder is er debat geweest over het handelen van burgemeesters tijdens de Tweede Wereldoorlog. De term ‘burgemeester in de oorlogstijd’ wordt in Nederland geassocieerd met gewetenskwesties. Door de term te gebruiken wordt er om begrip gevraagd voor de moeilijke keuze tussen twee kwaden.¹⁶ De rol en het handelen van burgemeesters tijdens de Tweede Wereldoorlog werden daarom ook lange tijd als problematisch gezien. Een zuiveringsperspectief domineerde het debat rondom deze personen. Burgemeesters die zich verzet hadden tegen de bezetter waren ‘goed’ geweest. Burgemeesters die te lang aanbleven, hadden niet kunnen ontkomen aan collaboratie. Ze werden daarom neergezet als opportunistisch en zwak. Eén van deze burgemeesters was de burgemeester van Alphen aan de Rijn, P.A. Colijn. Hij zou zich veel te coulant hebben opgesteld richting de bezetter en had zich niet ingelaten met het verzet. Hij werd daarom oneervol ontslagen.¹⁷

Hoewel het zuiveringsperspectief bleef domineren, verschenen in de jaren 60 de eerste publicaties over de rol van burgemeesters tijdens de Tweede Wereldoorlog. Uit het boek van J.J.G. Boot over zijn tijd als burgemeester bleek dat Boot zich beschermend en paternalistisch opstelde tijdens de oorlog. Hij wist zelf het beste hoe hij kon handelen en steunde verzetsacties, waarmee mensen beschermd werden. Gewelddadige verzetsacties zoals sabotage en aanslagen vond hij onverantwoordelijk. Tevens koos hij ervoor om tegen het einde van de oorlog af te treden als burgemeester en onder te duiken toen hem gevraagd werd om mensen aan te wijzen voor de *Arbeitseinsatz*.¹⁸ Historicus Loe de Jong gaf ook zijn mening over het werk van Boot en verzag het van een korte aanbeveling. Boot had volgens De Jong de dilemma’s van burgemeesters tijdens de bezetting treffend en duidelijk vastgelegd. Dezelfde periode publiceerde G.A. Kooy een werk over de NSB in Winterswijk waarbij de ervaringen van de nationaalsocialistische burgemeester W.P.C. Bos belicht werden.¹⁹ Met het werk van Kooy wordt een uiterste van het zuiveringsperspectief bekeken door collaboratie te belichten. Het boek van Boot is er eerder op gericht om de middenweg in het zuiveringsperspectief te duiden, door te belichten dat burgemeesters met lastige keuzes te maken kregen waarmee ze niet direct afgeschilderd kunnen worden als ‘fout’ of opportunistisch.

Na de jaren 60 werd er nog weinig gepubliceerd over het burgermeesterschap tijdens de Tweede

¹⁵ von Benda-Beckmann, ‘De rooms-katholieke kerk en de grenzen van verzet in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog’, 19-20, 53.

¹⁶ Peter Romijn, ‘Burgemeester in oorlogstijd’ in: Madelon de Keizer en Marije Plomp (red.), *Een open zenuw: hoe wij ons de Tweede Wereldoorlog herinneren* (Amsterdam 2010) 117.

¹⁷ Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd*, 3, 636.

¹⁸ Romijn, ‘Burgemeester in oorlogstijd’, 116; J.J.G. Boot, *Burgemeester in bezettingstijd* (Apeldoorn 1967).

¹⁹ Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd*, 4-5; G.A. Kooy, *Het echec van een ‘volkse’ beweging* (Assen 1964).

Wereldoorlog. In het verlengde van het zuiveringsperspectief zou het goed/foutdenken van Loe de Jong gaan domineren.²⁰ De Jong had de neiging om een morele beoordeling te geven aan de mensen die hij in zijn werk noemde. Het speelde een belangrijke rol of zij ‘goed’ of ‘fout’ waren geweest tijdens de Tweede Wereldoorlog.²¹ Waar De Jong eerder nog begrip had getoond voor de dilemma’s van burgemeester Boot gaf hij hier geen ruimte voor in zijn eigen werk.

Vanaf de jaren 80 werd er vervolgens door historici Jan Bank en Hans Blom gepleit voor meer afstand en nuance.²² Volgens Blom was een moralistische kijk op de Tweede Wereldoorlog wel nuttig geweest in het verleden maar was het uiteindelijk een obstakel geworden. In plaats van zich op goed en fout te focussen moesten historici zich gaan bezighouden met nieuwe onderzoeksvragen en methoden.²³ Ook Chris van der Heijden uitte in zijn boek, *Grijs verleden*, uit 2001 kritiek op het goed/fout denken van De Jong. Hij pleitte zelf voor een grijs perspectief waarbij de keuze van mensen voor verzet of collaboratie niet per se een bewuste keuze was maar eerder ingegeven was door toevallige omstandigheden.²⁴ Dit perspectief heeft tot veel kritiek geleid omdat het bredere maatschappelijke en politieke perspectief door Van der Heijden uit het oog zou worden verloren. Daarnaast werd daderschap als een soort slachtofferschap ingegeven door onontkoombare omstandigheden neergezet.²⁵ Van der Heijden bood met zijn ‘grijze’ perspectief echter wel ruimte aan de dilemma’s waar oorlogsburgemeesters mee te maken hadden gekregen. Zo belichtte Van der Heijden de volgende keuze: ‘Maar wanneer, zo luidde de cruciale vraag, werd de grens overschreden en was aanblijven meer in het belang van de Duitsers dan van de bevolking?’²⁶ In plaats van een focus op de vraag of een burgemeester fout of goed was geweest tijdens de Tweede Wereldoorlog, lag de connotatie nu op de lastige keuzes waar burgemeesters mee te maken kregen.

Enkele jaren na het controversiële werk van Van der Heijden publiceerde Peter Romijn zijn werk, *Burgemeesters in de Oorlogstijd: besturen onder Duitse bezetting*. Het in 2006 gepubliceerde werk was het eerste werk waarin Nederlandse burgemeesters uit de oorlogstijd systematisch geanalyseerd werden. Hierbij heeft Romijn ervoor gekozen om enkele sprekende gevallen te analyseren. De thema’s die hij daarbij centraal stelde zijn: de relatie tussen de burgemeester en het lokale bestuur, de bestuurlijke kant van de geschiedenis van de bezetting en het conflict tussen staat en maatschappij als gevolg van het inbrengen van het nationaalsocialisme.²⁷ Net als Van der Heijden erkende Romijn dat

²⁰ Loe de Jong, *Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* 14 delen (Amsterdam 1969-1991).

²¹ J. Damsma, ‘Los van ‘nieuw fout’ en ‘grijs’: de geschiedschrijving van de Tweede Wereldoorlog’, *Tijdschrift Holland* 43:2 (2011) 98.

²² Ibid.; Jan Bank, *Oorlogsverleden in Nederland* (Baarn 1983) 3-30; Hans Blom, *In de ban van goed en fout – Geschiedschrijving over de bezetting in Nederland* (Leiden 2007) 25.

²³ M. Eickhoff, B. Henkes en F. van Vree, ‘De verleiding van een grijze geschiedschrijving: Morele waarden in historische voorstellingen’, *Tijdschrift voor Geschiedenis* 123:3 (2010) 330.

²⁴ Damsma, ‘Los van ‘nieuw fout’ en ‘grijs’, 98; Chris van der Heijden, *Grijs verleden: Nederland en de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam 2001).

²⁵ Eickhoff, Henkes en van Vree, ‘De verleiding van een grijze geschiedschrijving’, 333.

²⁶ Van der Heijden, *Grijs verleden*, 165.

²⁷ Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd*, 6-7.

burgemeesters in de lastige positie zaten om mee te werken aan de bezetter of op te stappen. Door aan te blijven waren zij volgens Romijn een instrument van de bezetter geworden waarmee de samenleving gecontroleerd, genazificeerd en geëxploiteerd werd. Hij uitte zich dus erg kritisch op keuzes die veel oorlogsburgemeesters hebben gemaakt. Hij leek zelfs te impliceren dat de burgemeesters te veel hebben meegewerkt aan de eisen van de bezetter. Romijn heeft verder in zijn omvangrijke werk de burgemeesters die in deze scriptie worden bestudeerd, kort benoemd.²⁸ Journalist Jan Burgers heeft meer aandacht besteed aan de zeven burgemeesters maar heeft hierbij de focus gelegd op de nalatigheid van de overheid wanneer de burgemeesters in de kampen terechtkwamen. Daarnaast besteedde hij ook aandacht aan de achtergrond van de burgemeesters, hun arrestatie, hun verblijf in kamp Vught en de kampen in Duitsland, en de onduidelijkheid rondom hun lot net na de Tweede Wereldoorlog. Hij ging echter minder uitgebreid in op de collectiviteit van hun daad en de beweegredenen achter hun keuze.²⁹ Waar Romijn zich kritisch uitte op het handelen van burgemeesters, belichtte Burgers het tegenoverstelde perspectief door zich te richten op verzetsburgemeesters die niet aan konden blijven vanwege arrestatie en deportatie. De aspecten die in het werk van Burgers meer op de achtergrond zijn gebleven zullen tevens in deze scriptie verder worden uitgewerkt.

In België heeft verder Nico Wouters belangrijk werk verricht naar oorlogsburgemeesters. In 2004 publiceerde hij het boek, *Oorlogsburgemeesters 40/44: Lokaal bestuur en collaboratie in België*, gebaseerd op zijn eerder geschreven proefschrift waarin hij ook Nederland en Noord-Frankrijk beschreef. Het begrip legitimiteit stond centraal in zijn boek omdat hij de volgende vraag beantwoordde: ‘Op welke manier werd het Belgische lokale bestuursniveau tijdens de periode 1940-1944 ingeschakeld in het proces van gezagsaanvaarding bij de vestiging van de Nieuwe Orde in België?’³⁰ Om antwoord te kunnen geven op deze vraag heeft Wouters gekeken naar het handelen en het gedrag van VNV-burgemeesters. Hij heeft namelijk diverse individuele gemeenten en burgemeesters bestudeerd om bepaalde gedragspatronen aan het licht te kunnen brengen.³¹ Circa tien jaar later heeft Wouters een werk gepubliceerd waarin hij collaboratie van oorlogsburgemeesters in zowel België, Frankrijk en Nederland bestudeerde. In dit werk maakte hij een vergelijking tussen de verschillende nationale systemen en de keuzes die burgemeesters binnen deze contexten moesten maken.³² Wouters’ publicaties focussen zich meer op collaboratie dan het algemene handelen van burgemeesters. Hij wees daarbij ook op een verschil met Nederland op het gebied van herdenkingscultuur van burgemeesters tijdens de Tweede Wereldoorlog. De pro-Vlaamse collaborerende burgemeesters beargumenteerden na de oorlog goed gezorgd te hebben voor hun burgers en dat ze waren ontslagen om de Vlaamse beweging te

²⁸ Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd*, 670-671.

²⁹ Jan Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten: de geschiedenis van de 7 Brabantse burgemeesters tijdens de Tweede Wereldoorlog* (Son en Breugel 2004).

³⁰ Nico Wouters, *Oorlogsburgemeesters 40/44: Lokaal bestuur en collaboratie in België* (Tielt 2004) 12-14.

³¹ Ibid., 17.

³² Nico Wouters, *Mayoral Collaboration under Nazi Occupation in Belgium, the Netherlands and France, 1938-46* (Basingstoke-New York 2016) 4.

onderdrukken. In Nederland zou, anders in België, de term ‘burgemeester in de oorlogstijd’ in zwang raken tijdens de naoorlogse zuivering en zouden burgemeesters neergezet worden als slachtoffers van een onmogelijke situatie.³³

Onderzoeksvraag en opbouw

Zoals gebleken is er weinig aandacht geweest voor het katholieke verzet tijdens de Tweede Wereldoorlog. Daarnaast lijkt er bij onderzoek naar katholiek verzet de focus vooral op geestelijken te liggen en minder op individuele gelovigen. Eveneens is er in de academische wereld tot nu toe weinig aandacht geweest voor de burgemeesters die zullen worden onderzocht in deze scriptie. Er is daarom ook nog geen poging gedaan om te bestuderen of de burgemeesters daadwerkelijk collectief de keuze hebben gemaakt om zich te verzetten. De onderzoeksvraag is dan ook: Waarom kan de verzetsdaad van de zeven burgemeesters op 6 juli 1944 gezien worden als een collectieve daad en hoe heeft hun uiteindelijke lot invloed gehad op de manieren waarop zij herdacht worden?

Om antwoord te kunnen geven op deze vraag zal in het eerste hoofdstuk een collectieve biografie geschetst worden van de burgemeesters op basis van de volgende aspecten: geboortedatum, geboorteplaats, familie, religie, professionele en educatieve achtergrond, huwelijks staat en kinderen, en datum van aanstelling. Hun collectieve biografie zal vervolgens vergeleken worden met de achtergronden van de burgemeesters in dezelfde regio. Deze regio omvat heel Zuid-Oost Brabant en de gemeente Sint-Oedenrode.³⁴ Daarnaast zullen de burgemeesters van Helmond, Eindhoven en Eersel ontbreken in de analyse omdat daar relatief snel NSB-burgemeesters werden aangesteld. Veertien burgemeesters uit de regio zullen wel behandeld worden.³⁵ Verder zullen tien burgemeesters uit Zuid-Oost Brabant als een aparte groep vergeleken worden met de groep van zeven burgemeesters.³⁶ Deze burgemeesters zaten namelijk in de burgemeesterskringen waar Manders, Van der Putt, Veeneman, Magnée en Serraris ook bij betrokken waren. Door de biografie van de zeven burgemeesters te vergelijken met de andere burgemeesters kan mogelijk verklaard worden wat hen anders maakte dan de overige burgemeesters in de regio. Daarnaast kan een overeenkomstige achtergrond van de zeven burgemeesters wijzen op een reden om zich samen te verzetten. Ook wordt de regio waar de zeven burgemeesters aangesteld waren, kort uitgelicht.

In het tweede hoofdstuk zullen er verschillende aspecten aan bod komen waaronder de houding

³³ Wouters, *Mayoral Collaboration*, 329.

³⁴ Sint-Oedenrode behoort eigenlijk tot het noorden van Brabant maar wordt genoemd in één van de bronnen en wordt daarom meegenomen in de analyse.

³⁵ Dat zijn de volgende burgemeesters: Ludovicus Groffen (Best), Petrus Goossens (Bladel en Netersel en Hoogeloon, Hapert en Casteren), Robert Lambooi (Deurne), Anton Voets (Diessen), Jan Phaf (Gemert), Charles Herculeijns (Hooge en Lage Mierde), Johannes Verheugt (Mierlo), Ed Steger (Oirschot), Adrianus Willekens (Reusel), Frans Schram (Reusel), Karel Wouters (Valkenswaard), Johan van Bokhoven (Riethoven en Westerhoven), Hubert van Rijckevorsel van Kessel (Sint-Oedenrode) en Franciscus Uijen (Waalre).

³⁶ Het gaat daarbij om de volgende burgemeesters: Oscar Haffmans (Aarle-Rixtel), Hendrikus van der Weiden (Stiphout), Cees van Rijckevorsel (Nuenen), Robert Schoepp (Son en Breugel), Theodoor Mostermans (Lieshout), Willem Wijnen (Asten), Piet Smulders (Somerens), Albertus van Hooft (Veldhoven), Rob van Schaik (Maarheeze) en Jacobus van Hout (Budel).

van de zeven burgemeester ten opzichte van bezetter en de contacten die zij onderhielden. In dit hoofdstuk zal ook gepoogd worden om te verklaren waarom zij zich verzetten. Met behulp van hoofdstuk drie en vier zal het tweede gedeelte van de onderzoeksvraag beantwoord worden. In het derde hoofdstuk zal hun lot na hun weigering om mee te werken aan de *Gemeinde-Einsatz* beschreven worden. In het laatste hoofdstuk zal herdenking centraal staan. Er wordt daarbij gekeken naar de manieren waarop zij herdacht worden. Worden zij naast het herdenkingsbankje in 's-Hertogenbosch op andere manieren collectief of individueel herdacht?

Bronnen en methode

Om de verschillende aspecten te kunnen beschrijven zullen er zowel primaire bronnen als secundaire literatuur bestudeerd worden. De bestudeerde primaire bronnen zijn archiefbronnen afkomstig uit het Regionaal Historisch Centrum Eindhoven (RHCE) en het Brabants Historisch Informatie Centrum (BHIC) uit 's-Hertogenbosch. Daarnaast is er materiaal uit de archieven van de burgerlijke stand afkomstig uit diverse archieven in Nederland gebruikt. Secundaire literatuur zal verder voornamelijk een contextualiserende rol spelen in het onderzoek. De handelingen van de zeven burgemeesters zullen geduid worden aan de hand van algemene literatuur over het burgemeesterschap tijdens en voor de Tweede Wereldoorlog. Ook zal er een specifiekere secundaire bron bestudeerd worden, namelijk het werk van Jan Burgers over de zeven burgemeesters. Daarnaast zal er gebruik gemaakt worden van publicaties van diverse Heemkundekringen.

Voor het eerste hoofdstuk zal het primaire bronmateriaal over de achtergrond van de burgemeesters vooral geanalyseerd worden. Van sommige jaartallen en leeftijden zullen ook gemiddelden berekend worden om te kijken in hoeverre de zeven burgemeesters verschilden van de burgemeesters in de regio. Daarnaast zullen in het tweede hoofdstuk primaire en secundaire bronnen bekeken worden om de houding van de zeven burgemeesters te duiden en te beredeneren welke contacten zij onderhielden. Het derde en vierde hoofdstuk zullen sterker gebaseerd zijn op secundaire literatuur waarbij er in het vierde hoofdstuk monumenten geanalyseerd zullen worden met behulp van het werk van Rob van Ginkel.³⁷

³⁷ Rob van Ginkel, *Rondom de stilte. Herdenkingscultuur in Nederland* (Amsterdam 2011).

H1 De zeven burgemeesters

1.1. Het Kempenland en de burgemeesterskringen

Zes van de zeven burgemeesters waren burgemeesters in de Kempen. Het Nederlandse gedeelte van het Kempenland beslaat voor een groot gedeelte het gebied rondom de stad Eindhoven.³⁸ Noordoostelijk wordt het gebied begrensd door de Peel. Wijtvliet was als enige burgemeester van de groep in de Peel in plaats van het Kempenland. De gemeente Bakel en Milheeze bevond zich namelijk ten oosten van Helmond. In de plattelandsgemeenten van de Kempen was landbouw lange tijd de belangrijkste manier om inkomsten te vergaren. In 1910 was 32 procent van de kostwinnaars in het gebied boer. De boerenbedrijven waren zowel gericht op veeteelt als landbouw. De meeste bedrijven waren relatief klein en leverden niet al te hoge inkomsten op. Een andere belangrijke groep waren loonarbeiders; zo'n 33 procent voerde loonarbeid uit in de agrarische sector, nijverheidssector of in de ambachtssector.³⁹

Het gedrag en de cultuur van de bevolking in de Kempen leek daarnaast vanaf de negentiende eeuw steeds sterker beïnvloed te zijn geweest door de kerk. De voorschriften van de paus werden aangepast aan de lokale context door de Brabantse geestelijken. Peter Meurkens benoemde drie aspecten die voor verandering zorgden: het schaamtecomplex, het smetcomplex en het gezinscomplex. Het schaamtecomplex had tot gevolg dat er steeds minder buitenechtelijke relaties werden aangegaan en vrouwen zich kuiser gingen kleden ten opzichte van de eerste helft van de negentiende eeuw. Een toename van smetvrees leidde ertoe dat mensen minder personeel in dienst namen, er minder contact was tussen mensen uit zowel verschillende klassen als uit verschillende regio's. Verder werd het gezin door de kerk bestempeld als kernwaarde. Er werden vanaf het einde van de negentiende eeuw steeds meer kinderen geboren, de vrouw was alleen de huisvrouw en de man werd de enige kostwinnaar.⁴⁰ Kortom, het Kempenland kan in het begin van de twintigste eeuw gekarakteriseerd worden als een overwegend katholieke en op landbouw gerichte regio.

In de Kempen en het gebied ten noorden van de Kempen waren tevens twee burgemeesterskringen actief. Vanaf voor de Tweede Wereldoorlog bestonden er al netwerken van burgemeesterskringen. Het waren informele groepen waarin er contact gehouden werd door burgemeesters van dezelfde regio of dezelfde politieke achtergrond. In het oosten van Gelderland bestond bijvoorbeeld vanaf de Eerste Wereldoorlog ook zo'n burgemeesterskring die onder leiding

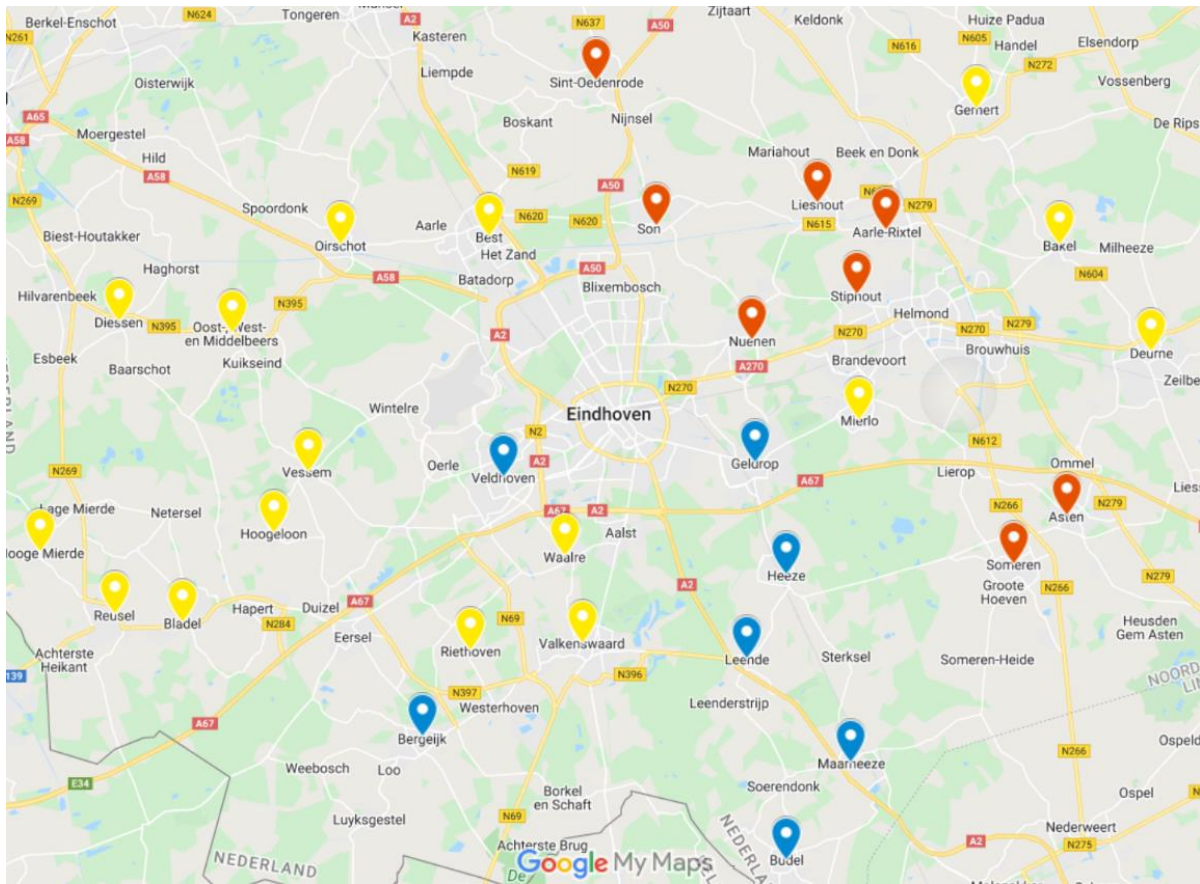
Figuur 1: Overzichtsk kaart De Kempen met belangrijke plaatsen. Bron: Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:DeKempen_ZOOM.jpg (geraadpleegd 14 februari 2022).

³⁸ Peter Meurkens, *Bevolking, Economie en Cultuur van het Kempenland* (Bergeijk 1985) 180.

³⁹ Ibid., 82, 97.

⁴⁰ Ibid., 150, 158-159, 169.

stond van J.J.G. Boot. Binnen de burgemeesterskringen werd daarnaast besloten om de invloed van de bezetter zoveel mogelijk buiten de deur te houden. Wanneer dit niet lukte, werd er meestal niet meer bijeengekomen.⁴¹

Figuur 2: Kaart met de burgemeesterskringen en de andere gemeenten in Zuid-Oost Brabant. Bron: Google Maps, <https://www.google.com/maps/d/u/0/viewer?mid=1WC9imHfa8NrAR-8QYqPMCI5KIM5PVE3p&ll=51.43571126276393%2C5.474191239422628&z=11> (geraadpleegd 12 mei 2022).

Bij een naoorlogse bespreking over de aangifte voor de berechting van oorlogsmisdadigers werden door de burgemeester van Nuenen, Cees van Rijckevorsel, twee burgemeesterskringen uit Zuid-Oost Brabant genoemd, namelijk ‘Croy’ en ‘Geldrop’. In de burgemeesterskring van Geldrop waren de volgende gemeenten actief: Geldrop, Heeze, Leende, Bergeijk en Luyksgestel, Veldhoven, Budel, Maarheeze, Someren (incidenteel) en Asten (incidenteel). Asten en Someren behoorden eigenlijk tot de burgemeesterskring ‘Croy’ maar vonden aansluiting bij burgemeesterskring ‘Geldrop’ met betrekking tot de *Gemeinde-Einsatz* in Zeeland. Verder behoorden de gemeenten Aarle-Rixtel waarvan de burgemeester vanaf 1943 ondergedoken was, Lieshout, Stiphout en Son en Breugel tot burgemeesterskring ‘Croy’. Sint-Oedenrode behoorde officieel ook tot de burgemeesterskring maar kwam nooit.⁴²

Daarnaast is af te lezen van de kaart dat de gemeenten in relatief dezelfde regio lagen wat het

⁴¹ Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd*, 366-367.

⁴² RHCE, A G B (10839), inv. nr. 242, Personeelsdossier. Burgemeester Mr. M.Ch.O.R.M. Magnee. 1941-1949.

plausibel maakt dat er makkelijk contact gelegd kon worden tussen de verschillende gemeenten in de burgemeesterskringen. Vooral voor de burgemeesterskring ‘Croy’ lagen de gemeenten relatief geconcentreerd in hetzelfde gebied. Ook valt op dat er een aantal gemeenten uit die regio niet betrokken waren bij de burgemeesterskring. Zo lijken op het eerste oog de gemeenten Bakel en Milheeze, Deurne, Mierlo, Gemert, Beek en Donk, en Helmond te ontbreken in burgemeesterskring ‘Croy’. De afwezigheid van Beek en Donk kan verklaard worden doordat Van der Weiden vanaf 1942 tegelijkertijd van Stiphout en van Beek en Donk burgemeester was. Helmond stond verder als stad mogelijk buiten de burgemeesterskring en er was tevens vanaf 1943 een NSB’er aangesteld als burgemeester.⁴³ Bij ‘Geldrop’ valt op dat er ook een heel groot aantal gemeenten in dezelfde regio niet betrokken waren bij de burgemeesterskring. Tevens lagen de gemeenten ook een stuk verder uit elkaar rondom Eindhoven. Hoewel Eindhoven centraal in het gebied lag was de stad niet betrokken bij de burgemeesterskring. Net als in Helmond was hier een NSB-burgemeester aan het roer komen te staan.⁴⁴ Bij ‘Geldrop’ ontbreken verder de volgende gemeenten: Best, Bladel en Netersel, Diessen, Hogeloon, Hapert en Casteren, Hooge en Lage Mierde, Oirschot, Oost- West- en Middelbeers, Reusel, Valkenswaard, Riethoven en Westerhoven, Vessem, Wintelre en Knegsel, en Waalre.

Kortom, de regio omvatte twee burgemeesterskringen waar een groot aantal gemeenten bij betrokken waren. Er waren echter bijna net zoveel gemeenten die hier niet direct bij betrokken lijken te zijn geweest.

1.2. Geboortedatum en geboorteplaats

De geboortedata van de zeven burgemeesters variëren enigszins maar de meesten zijn van ongeveer dezelfde generatie. Van der Putt was veruit de oudste van de groep met een geboortedatum van 17 december 1887 en Magnée was de jongste van de groep met een geboortedatum van 31 juli 1910.⁴⁵ Tussen hen zat dus zo’n 23 jaar. Binnen de groep zijn twee leeftijdsgroepen te maken waar Van der Putt net buiten valt. De eerste bestond uit Smulders, Manders en Wijtvliet die van ongeveer dezelfde leeftijd waren.⁴⁶ De andere leeftijdsgroep bestond uit Serraris, Magnée en Veeneman.⁴⁷ Behalve Van der Putt

⁴³ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 230 Helmond t/m 's-Hertogenbosch, 1920 – 1969.

⁴⁴ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 219 Eersel t/m Eindhoven, 1920-1969.

⁴⁵ RHCE, Archief Gemeentebestuur Geldrop, 1933-1970 (10501), inv.nr. 1138 Personeelsdossier. Burgemeester Van der Putt. 1939-1944; RHCE, Archief Gemeentebestuur Bergeijk 1930-1969 (10839), inv. nr. 242, Personeelsdossier. Burgemeester Mr. M.Ch.O.R.M. Magnee. 1941-1949. Archief Gemeentebestuur Geldrop, 1933-1970 wordt in het vervolg afgekort als A G G. Archief Gemeentebestuur Bergeijk, 1930-1969 wordt in het vervolg afgekort als A G B.

⁴⁶ RHCE, Archief Gemeentebestuur Oost-, West- en Middelbeers, 1942-1980 (10971), inv.nr. 592 Burgemeester J.W.A. Smulders. Burgemeester 1927-1944. 1942-1949; BHIC, Archief Commissaris van de Koningin CdK in Noord-Brabant, 1920-1969 (1085), inv.nr. 235 Klundert en Leende, 1920-1969; BHIC, Archief Commissaris van de Koningin CdK in Noord-Brabant, 1920-1969 (1085), inv.nr. 210 Baarle-Nassau en Bakel en Milheeze, 1920-1969. Archief Commissaris van de Koningin CdK in Noord-Brabant, 1920-1969 wordt in het vervolg afgekort als A CdK N-Br. Archief Gemeentebestuur Oost-, West- en Middelbeers, 1942-1980 wordt in het vervolg afgekort als A G OWM.

⁴⁷ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 229 Heeswijk-Dinther en Heeze, 1920-1969; RHCE, A G B (10839), inv. nr. 242, Personeelsdossier. Burgemeester Mr. M.Ch.O.R.M. Magnee. 1941-1949; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 256 Someren, Son en Breugel en Sprang-Capelle, 1920-1969.

waren de burgemeesters dus van ongeveer dezelfde generatie. Daarbij is hun gemiddelde geboortjaar 1902.⁴⁸

Tabel 1: Geboorteplaatsen en -data van de zeven burgemeesters

Burgemeester	Geboortedatum	Geboorteplaats
Henri van der Putt	17 december 1887	Stratum, Noord-Brabant
Jan Smulders	13 januari 1898	Middelbeers, Noord-Brabant
Fried Manders	25 augustus 1901	Princenhage, Noord-Brabant
Wim Wijtvet	6 september 1902	Zevenbergen, Noord-Brabant
Theo Serraris	12 juni 1908	Oirschot, Noord-Brabant
Henk Veeneman	9 september 1909	Woensel, Noord-Brabant
Marcel Magnée	31 juli 1910	Horn, Limburg

De drie burgemeesters die naast Van der Putt, Magnée, Manders en Serraris in burgemeesterskring ‘Geldrop’ zaten, hadden over het algemeen dezelfde leeftijd. Daarbij vallen Albertus van Hooff en Jacobus van Hout qua leeftijd net tussen Van der Putt en Smulders.⁴⁹ Ze waren dus iets ouder dan de zes burgemeesters. Rob van Schaik bevond zich tevens met een geboortjaar van 1906 bij de leeftijdsgroep van Serraris, Magnée en Veeneman.⁵⁰

Piet Smulders en Willem Wijnen hadden aansluiting gevonden bij burgemeesterskring ‘Geldrop’ met betrekking tot de *Gemeinde-Einsatz* in Zeeland maar behoorden echter tot burgemeesterskring ‘Croy’. Piet Smulders werd geboren in 1895 en Willem Wijnen was de oudste burgemeester van beide groepen en werd in 1880 geboren.⁵¹ In burgemeesterskring ‘Croy’ bevonden zich naast Wijnen en Smulders, Oscar Haffmans, Hendrikus van der Weiden, Theodoor Mostermans, Cees van Rijckevorsel en de voorganger van Veeneman, Robert Schoepp. Alle vijf waren geboren rond het einde van de negentiende eeuw of begin twintigste eeuw.⁵² Ze waren dus van ongeveer dezelfde leeftijd. Daarmee zijn de meesten iets ouder dan de zeven burgemeesters. De overeenkomende leeftijden van de burgemeesters in ‘Croy’ zouden dus een mogelijke gemeenschappelijke factor kunnen vormen ter ondersteuning van onderlinge samenwerking. Net als bij ‘Geldrop’ was er eveneens één burgemeester, namelijk Willem Wijnen, een stuk ouder dan de rest.

In de regio was nog een heel aantal andere burgemeesters actief die niet bij de burgemeesterskringen zaten. Een aantal was van ongeveer dezelfde generatie als Magnée, Serraris,

⁴⁸ Wanneer de geboortejaren van de burgemeesters bij elkaar opgeteld worden en door 7 gedeeld worden volgt het gemiddelde van 1902.

⁴⁹ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 261 Veghel, Veldhoven en Velp; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 215 Breda t/m Chaam, 1920-1969.

⁵⁰ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 238 Luyksgestel en Maarheeze, 1920-1969.

⁵¹ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 209 Alphen en Riel, Andel en Asten, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 256 Someren, Son en Breugel en Sprang-Capelle, 1920-1969.

⁵² BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 208 Aarle-Rixtel, Alem en Almkerk en Uitwijk, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 244 Nistelrode, Nuenen c.a., Nuland en Oeffelt, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 236 Liempde en Lieshout; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 256 Someren, Son en Breugel en Sprang-Capelle, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 258 Stiphout en Terheijden.

Manders, Smulders, Veeneman en Wijtvliet: Ludovicus Groffen, Ed Steger, Frans Schram, Johan van Bokhoven, Karel Wouters en Charles Herculeijns.⁵³ Deze burgemeesters waren in de 30 of 40 ten tijde van de oorlog. Petrus Goossens, Adrianus Willekens, Hubert van Rijckevorsel van Kessel, Franciscus Uijen en Johannes Verheugt behoorden daarentegen eerder tot de generatie van Van der Putt.⁵⁴ Zij waren rond de 50 en 60 tijdens de Tweede Wereldoorlog. De burgemeesters in de regio zijn tevens gemiddeld tien jaar ouder dan de groep met Van der Putt, Magnée, Serraris, Manders, Wijtvliet, Veeneman en Smulders.⁵⁵ De hogere gemiddelde leeftijd is gedeeltelijk te wijten aan het feit dat sommige burgemeesters uit de regio tijdens de Tweede Wereldoorlog met pensioen zijn gegaan.

Jan Smulders is verder de enige van de zeven burgemeesters die in dezelfde gemeente geboren is als de gemeente waar hij burgemeester zou worden. Dit is logisch omdat hij zijn vader opvolgde als burgemeester.⁵⁶ De overige burgemeesters komen allen uit een andere gemeente dan waar zij later burgemeester zouden worden. Eén van hen, Magnée, kwam uit Limburg; in de plaats Horn is hij opgegroeid in het gelijknamige kasteel.⁵⁷ De overige zes burgemeesters kwamen uit de provincie Noord-Brabant waarvan drie van hen, Van der Putt, Veeneman en Serraris, uit de regio Eindhoven.⁵⁸ Verder kwamen Wijtvliet en Manders uit het westen van Brabant.⁵⁹ Van Schaik had verder een afwijkende herkomst want hij was namelijk oorspronkelijk afkomstig uit België.⁶⁰ Van Hout en Van Hooff kwamen daarentegen uit Noord-Brabant.⁶¹ De burgemeesters in 'Croy' waren tevens afkomstig uit verschillende delen van het land. Schoepp, Mostermans en Van Rijckevorsel kwamen uit het noorden van Brabant. Piet Smulders en Willem Wijnen kwamen uit dezelfde regio als waar ze burgemeester werden. De andere twee kwamen niet uit de regio; Haffmans kwam uit Helden in Limburg en Van der Weiden was afkomstig uit Heemstede in Noord-Holland.⁶² Daarnaast waren de meeste burgemeesters uit de regio

⁵³ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 213 Berlicum t/m Boekel, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 245 Oirschot t/m Oosterhout, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 250 Reek t/m Riethoven; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 260 Uden, Udenhout en Valkenswaard, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 233 Hooge en Lage Mierde en Hooge en Lage Zwaluwe, 1920-1969.

⁵⁴ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 241 Mierlo, Mill en Moergestel; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 213 Berlicum t/m Boekel; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 250 Reek t/m Riethoven; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 255 Sint-Oedenrode, 1920 – 1969; Parlement, https://www.parlement.com/id/vg09llb6zoz5/f_th_h_uijen (geraadpleegd 4 maart 2022).

⁵⁵ Dit komt voort uit de berekening dat de geboortejaren gedeeld door 14 1892 volgt.

⁵⁶ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 245 Oirschot t/m Oosterhout, 1920-1969.

⁵⁷ Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten*, 31.

⁵⁸ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 256 Someren, Son en Breugel en Sprang-Capelle, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 223 Gassel t/m Geldrop, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 229 Heeswijk-Dinther en Heeze, 1920-1969.

⁵⁹ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 235 Klundert en Leende, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 210 Baarle-Nassau en Bakel en Milheeze, 1920-1969.

⁶⁰ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 238 Luyksgestel en Maarheeze, 1920-1969.

⁶¹ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 261 Veghel, Veldhoven en Velp; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 215 Breda t/m Chaam, 1920-1969.

⁶² BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 209 Alphen en Riel, Andel en Asten, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 244 Nistelrode, Nuenen c.a., Nuland en Oeffelt, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 236 Liempde en Lieshout; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 256 Someren, Son en Breugel en Sprang-Capelle, 1920-1969.

afkomstig uit de regio Noord-Brabant.⁶³ Slechts een aantal van hen kwam uit andere provincies.⁶⁴

Van der Putt, Magnée, Serraris, Manders, Veeneman, Wijtvliet en Smulders lijken dus gemiddeld iets later geboren te zijn dan de andere burgemeesters. Zij waren iets jonger ten tijde van de Tweede Wereldoorlog. Verder verschilde hun herkomst niet wezenlijk van de andere burgemeesters; afgezien van Magnée kwamen zij net als de meeste burgemeesters uit dezelfde provincie waar zij burgemeester werden.

1.3. Familie en afkomst

Verder hadden de zeven burgemeesters een enigszins afwisselende afkomst. Marcel Magnée was bijvoorbeeld van voorname afkomst. De familie Magnée had eind achttiende eeuw het landgoed met het bijbehorende kasteel in Horn gekocht. Drie generaties van de familie Magnée werden ook burgemeesters in het gelijknamige dorpje. Magnée's grootvader was daarnaast wethouder geweest van de gemeente. De vader van Marcel Magnée maakte een andere keuze. Hij was rentenier en hield zich voornamelijk bezig met het landgoed. Marcel Magnée sloot zich dus aan bij de traditie van voor zijn vader door zich net als zijn grootvader en generaties voor hem met het gemeentelijk bestuur bezig te gaan houden.

Theo Serraris was verder van adellijke afkomst. Theo Serraris stamde uit het adellijke geslacht Serraris en was jonkheer. Zijn vader was tevens burgemeester van de gemeente Ginneken.⁶⁵ Theo's broer, Wim Serraris, werkte als ambtenaar totdat hij in 1943 werd ontslagen. Hij dook daarna onder en is actief geweest in het verzet.⁶⁶ In deze periode was het relatief normaal dat burgemeesters van adellijke of voorname afkomst waren, zo waren in 1930 86 van de 950 burgemeesters van adel.⁶⁷

Eveneens kwam het vaak voor dat burgemeesters zoons waren van een burgemeester.⁶⁸ Dit blijkt uit het voorbeeld van Serraris maar komt nog duidelijker naar voren bij Jan Smulders. Hij volgde namelijk zijn vader op als burgemeester van de gemeente Oost- West- en Middelbeers. Het burgemeesterschap van de gemeente was al sinds 1831 in handen van de familie Smulders. Ook Jan Smulders' broers zouden burgemeester worden. Piet Smulders was burgemeester van de gemeente Someren en Sjef Smulders werd na de Tweede Wereldoorlog burgemeester in verschillende gemeenten. Het was duidelijk een traditie om burgemeester te worden in deze familie.⁶⁹ Veeneman, Manders en Van der Putt kwamen daarentegen niet uit een burgemeestersfamilie. Van der Putt was namelijk de zoon van

⁶³ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 208 Aarle-Rixtel, Alem en Almkerk en Uitwijk, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 258 Stiphout en Terheijden.

⁶⁴ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 216 Cromvoirt t/m Diessen, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 224 Gemert t/m Gilze en Rijen, 1920 – 1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 245 Oirschot t/m Oosterhout, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 260 Uden, Udenhout en Valkenswaard, 1920-1969; Parlement, https://www.parlement.com/id/vg09llb6zoz5/f_th_h_uijen (geraadpleegd 4 maart 2022).

⁶⁵ Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten*, 31, 35-36.

⁶⁶ BHIC, <https://www.bhic.nl/page/51106> (geraadpleegd 13 januari 2022).

⁶⁷ Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd*, 40.

⁶⁸ Ibid.

⁶⁹ Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten*, 22-23.

een sigarenfabrikant.⁷⁰ Daarnaast was Manders de zoon van een boekhouder.⁷¹ De zeven burgemeesters waren dus afkomstig uit de maatschappelijke elite zoals dat voor deze periode normaal was. In 1930 was namelijk zo'n 9 op de 10 burgemeesters afkomstig uit de twee bovenste sociale klassen van de samenleving.⁷²

De overige drie burgemeesters in 'Geldrop' hadden een diverse achtergrond: de vader van Van Schaik was koffiehandelaar in België, de vader van Van Hout was onderwijzer en Van Hooffs vader was bouwman (=landarbeider) van beroep.⁷³ Van Hooff was dus anders dan de andere burgemeesters niet afkomstig uit de hogere lagen van de samenleving. De burgemeesters van 'Croy' hadden eveneens een afwisselende afkomst. De vaders van Haffmans, Van Rijckevorsel en Smulders hadden alle drie politieke ervaring.⁷⁴ De beroepen van de vaders van de overige burgemeesters in 'Croy' varieerden van hovenier tot apotheker.⁷⁵

Vier burgemeesters uit de groep van de regio, Willekens, Schram, Van Rijckevorsel van Kessel en Lambooy, kwamen verder uit een burgemeestersfamilie.⁷⁶ De vader van Lambooy, Johan Lambooy, was naast burgemeester in de jaren 20 minister van Oorlog geweest.⁷⁷ Wouters was daarnaast getrouwd met de dochter van Johan Lambooy.⁷⁸ De vader van Steger had ook politieke ervaring en was, naast hoogleraar chemie, ook Eerste Kamerlid.⁷⁹ De beroepen van de vaders van de rest van de burgemeesters liepen uiteen van onderwijzer tot portier.⁸⁰

De achtergrond van Magnée, Serraris, Wijtvlit, Smulders, Manders, Veeneman en Van der Putt leek niet wezenlijk te verschillen van de andere burgemeesters in Zuid-Oost Brabant. Enkele

⁷⁰ Brabantse Gesneuvelden, <https://brabantsegesneuvelden.nl/persoon/harry-van-der-putt-eindhoven-1887> (geraadpleegd 13 januari 2022).

⁷¹ BHIC, Burgerlijke Stand, 1811-1902 (50), inv.nr. 6296 Geboorteregister Princenhage, 1901.

⁷² Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd*, 40.

⁷³ BHIC, Archief Burgerlijke Stand, 1811-1902 (50), inv.nr. 8476 Huwelijksregister Vlijmen 1895; BHIC, A B S, 1811-1902 (50), inv.nr. 2145 Geboorteregister Eersel 1891; Heemkundekring Cranendonck, <https://heemkundekringcranendonck.nl/2019/05/23/bidprentje-rob-h-van-schaik-1906-1982-burgemeester-van-maarheeze/> (geraadpleegd 2 maart 2022). Archief Burgerlijke Stand wordt in het vervolg afgekort als A B S.

⁷⁴ Parlement, https://www.parlement.com/id/vg09ll1clly8/o_m_f_oscar_haffmans (geraadpleegd 3 maart 2022); BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 245 Oirschot t/m Oosterhout, 1920-1969; BHIC, A B S, 1903-1932 (550), inv.nr. 3461 Huwelijksregister Vught 1931.

⁷⁵ BHIC, A B S, 1903-1932 (550), inv.nr. 1297 Geboorteregister Grave 1905; NHA, A B S van de gemeente Heemstede (358.51), inv.nr. 11896 Geboorteakten gemeente Heemstede, 1896; BHIC, <https://www.bhic.nl/ontdekken/verhalen/willem-wijnen> (geraadpleegd 2 maart 2022).

⁷⁶ BHIC, A B S, 1811-1902 (50), inv.nr. 6568 Geboorteregister Reusel 1883; BHIC, A B S, 1811-1902 (50), inv.nr. 3677 Geboorteregister Herpen 1887; 'Installatie Burgemeester', *Dagblad van Noord-Brabant* (13 oktober 1906); Parlement, https://www.parlement.com/id/vg09lljbk9ws/j_m_j_h_lambooy (geraadpleegd 3 maart 2022).

⁷⁷ Parlement, https://www.parlement.com/id/vg09lljbk9ws/j_m_j_h_lambooy (geraadpleegd 3 maart 2022).

⁷⁸ Haags Gemeentearchief, Ambtenaar van de burgerlijke stand van de gemeente 's-Gravenhage (0335-01), inv.nr. 997 Huwelijksakten Den Haag.

⁷⁹ Parlement, https://www.parlement.com/id/vg09ll9cw8zz/a_m_a_a_alphons_steger (geraadpleegd 3 maart 2022).

⁸⁰ BHIC, A B S, 1811-1902 (50), inv.nr. 519 Bergen op Zoom 1899; BHIC, A B S, 1811-1902 (50), inv.nr. 143 Deurne en Liessel 1886; BHIC, A B S, 1811-1902 (50), inv.nr. 6754 Geboorteregister Rosmalen 1902; BHIC, A B S, 1811-1902 (50), inv.nr. 6156 Huwelijksregister Ossendrecht 1894; BHIC, A B S, 1811-1902 (50), inv.nr. 9358 Zesgehuchten 1880; BHIC, A B S, 1811-1902 (50), inv.nr. 3540 Geboorteregister Helmond 1901; HUA, Burgerlijke Stand van de gemeenten in de provincie Utrecht 1811-1902 (481), inv.nr. 122-01 Utrecht, 1877; Parlement, https://www.parlement.com/id/vg09llb6zoz5/f_th_h_uijen (geraadpleegd 4 maart 2022).

burgemeesters waren net als Serraris van adel maar veruit de meesten waren enkel afkomstig uit de hogere lagen van de samenleving. De afkomst van de zeven burgemeesters maakte hen dus niet anders dan de rest van de burgemeesters.

1.4. Religie

De zeven burgemeesters waren katholiek, net zoals de gemeentes waar zij burgemeesters waren. Dit gold ook voor alle andere burgemeesters in de regio. Ook de NSB-burgemeesters in de regio hadden een katholieke achtergrond.⁸¹ De sterke aanwezigheid van katholieke burgemeesters in de regio had te maken met een door de minister van Binnenlandse Zaken, Jhr. Ch.J.M. Ruys de Beerenbrouck, geformuleerde principe. Vanaf de jaren 20 bepaalde dit principe uit welke politieke stroming de burgemeesterskandidaat afkomstig moest zijn. De 'formule-Ruys' ging uit van de twee blokken niet-confessioneel en confessioneel. Niet-confessioneel werd vervolgens onderverdeeld in socialistisch en liberaal. Confessioneel werd opgesplitst in katholiek en protestants. Wanneer de grootste partij in de raad van een gemeente katholiek was, betekende dat vrijwel altijd dat er een katholieke kandidaat werd aangesteld als burgemeester. In 1930 bleek de RKSP het grootste aantal burgemeestersposten te bezetten. Dit was voornamelijk het geval in Zuid-Nederland waar in de meeste regio's, zoals in Zuid-Oost Brabant, het katholicisme de grootste religie was.⁸²

Verder is bekend dat Van der Putt, Smulders en Veeneman betrokken waren bij een aantal katholieke organisaties. Veeneman was bijvoorbeeld een grote muziekliefhebber; hij was voorzitter van de fanfare in Son en directeur van het koor in de Sonse parochie.⁸³ In 1937 was hij, net als Jan Smulders, intensief betrokken bij de oprichting van de R.K. Bond van Harmonieën en Fanfaregezelschappen in het bisdom 's-Hertogenbosch, waar Veeneman ook secretaris van werd.⁸⁴ In 1938 werd Veeneman ook secretaris van de in hetzelfde jaar opgerichte Federatie van Harmonie- en Fanfaregezelschappen op

⁸¹ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 208 Aarle-Rixtel, Alem en Almkerk en Uitwijk, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 209 Alphen en Riel, Andel en Asten, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 210 Baarle-Nassau en Bakel en Milheeze, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 213 Berlicum t/m Boekel, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 215 Breda t/m Chaam, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 216 Cromvoirt t/m Diessen, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 219 Eersel t/m Eindhoven, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 223 Gassel t/m Geldrop, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 224 Gemert t/m Gilze en Rijen, 1920 – 1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 229 Heeswijk-Dinther en Heeze, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 230 Helmond t/m 's-Hertogenbosch, 1920 – 1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 233 Hooge en Lage Mierde en Hooge en Lage Zwaluwe, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 234 Hoogeloon, Hapert en Casteren en Huijbergen, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 235 Klundert en Leende, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 236 Liempde en Lieshout; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 238 Luyksgestel en Maarheeze, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 241 Mierlo, Mill en Moergestel; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 244 Nistelrode, Nuenen c.a., Nuland en Oeffelt, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 250 Reek t/m Riethoven; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 245 Oirschot t/m Oosterhout, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 255 Sint-Oedenrode, 1920 – 1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 256 Someren, Son en Breugel en Sprang-Capelle, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 258 Stiphout en Terheijden; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 260 Uden, Udenhout en Valkenswaard, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 261 Veghel, Veldhoven en Velp; Parlement, https://www.parlement.com/id/vg09llb6zoz5/f_th_h_uijen (geraadpleegd 4 maart 2022).

⁸² Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd*, 42-43.

⁸³ Brabants Erfgoed, <https://www.brabantserfgoed.nl/personen/v/veeneman-henk> (geraadpleegd 6 januari 2022).

⁸⁴ Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten*, 8.

R.K.-grondslag.⁸⁵ Tevens was Van der Putt betrokken bij diverse katholieke organisaties. Hij was onder andere bestuurslid van de katholieke werkgeversorganisatie in het bisdom Den Bosch. Hiermee zette hij zich in voor het organiseren van socialezekerheidsregelingen zoals pensioenen en kindertoeslag.⁸⁶ Hij was ook voorzitter van de Nederlandse RK Vereniging van Sigarenfabrikanten en Ridder in de orde van Sint-Gregorius de Grote.⁸⁷

1.5. Educatieve en professionele achtergrond

Naast een afwisselende afkomst hadden Serraris, Magnée, Van der Putt, Wijtvliet, Manders, Smulders en Veeneman ook een gevarieerde educatieve en professionele achtergrond. Van Serraris en Magnée is bekend dat zij beiden rechten hebben gestudeerd aan de Katholieke Universiteit in Nijmegen.⁸⁸ Het feit dat Magnée en Serraris een academische titel hadden in rechten was niet uitzonderlijk voor burgemeesters. In 1930 hadden 115 van de 950 burgemeesters een universitaire graad behaald waarvan 105 van de 115 in rechten.⁸⁹ Van de overige burgemeesters is niet bekend of zij aan de universiteit hebben gestudeerd. Voordat de burgemeesters aangesteld werden, hebben allen, op Van der Putt na, ervaring opgedaan in het gemeentelijke apparaat. Wijtvliet had bijvoorbeeld ervaring in de gemeenteadministratie en was in het bezit van een boerderij in Raamsdonk waardoor hij enige kennis had van landbouw.⁹⁰ Naast ervaring als gemeenteontvanger was Manders reserve-officier. Ten tijde van de mobilisatie in mei 1940 was hij reserve-kapitein in de infanterie.⁹¹ Veeneman had verder gewerkt als volontair en als gemeentesecretaris voordat hij werd aangesteld als burgemeester.⁹² Als volontair was men min of meer een onbetaalde stagiair. ‘Toekomstige’ burgemeesters maakten kennis met het vak op kosten van hun familie.⁹³ Magnée heeft ook gewerkt als volontair voordat zijn loopbaan een iets andere koers nam; hij werd namelijk in 1939 plaatsvervangend directeur van de Stichting Werkverschaffing en Ontginning in Noord-Brabant. Op 10 mei 1940 komt dit werk stil te liggen en werd Magnée achtereenvolgens van diverse gemeenten tijdelijk burgemeester.⁹⁴

Van der Putt heeft een geheel andere loopbaan doorlopen dan de anderen. In 1909 trad hij na zijn opleiding in dienst bij de sigarenfabriek van zijn familie, firma Van der Putt en De Vlam. Hij werd directeur van de fabriek.⁹⁵ In 1933 werd hij tevens lid van de Tweede Kamer voor de RKSP. Hij hield zich als Tweede Kamerlid bezig met handelspolitiek en industriezaken. Wat er nu nog herinnerd wordt aan zijn tijd als kamerlid, is zijn handgemeen met NSB’ers Meinoud Rost van Tonningen en Hendrik

⁸⁵ Brabants Erfgoed, <https://www.brabantserfgoed.nl/personen/v/veeneman-henk> (geraadpleegd 6 januari 2022).

⁸⁶ Johan van Merriënboer, ‘Curiositeitenkamer. “Aan Brabant getrouw totdat ik sterf”: Harry van der Putt’, *Tijdschrift voor Beleid, Organisatie en Politiek* 19:2 (2009) 16.

⁸⁷ Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten*, 13.

⁸⁸ RHICe, A G B (10839), inv. nr. 242, Personeelsdossier. Burgemeester Mr. M.Ch.O.R.M. Magnee. 1941-1949; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 229 Heeswijk-Dinther en Heeze, 1920-1969.

⁸⁹ Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd*, 40.

⁹⁰ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 210 Baarle-Nassau en Bakel en Milheeze, 1920-1969.

⁹¹ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 235 Klundert en Leende, 1920-1969.

⁹² Brabants Erfgoed, <https://www.brabantserfgoed.nl/personen/v/veeneman-henk> (geraadpleegd 6 januari 2022).

⁹³ Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd*, 40-41.

⁹⁴ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 235 Klundert en Leende, 1920-1969.

⁹⁵ Van Merriënboer, ‘Curiositeitenkamer’, 16.

Jan Woudenberg in 1939.⁹⁶ Van der Putt zou na het incident nog enkele maanden kamerlid blijven, tot zijn burgemeestersbenoeming in juni van datzelfde jaar. In dezelfde periode zou hij stoppen als directeur van de sigarenfabriek van zijn familie.⁹⁷

Van Hooff, Van Hout en Van Schaik hadden net als de andere zes burgemeesters carrière gemaakt in het gemeentelijke apparaat voordat zij burgemeester werden van hun respectievelijke gemeenten.⁹⁸ Afgezien van Schoepp, hadden de burgemeesters van ‘Croy’ ook werkervaring opgedaan bij de gemeente.⁹⁹ Schoepp was wel gemeenteraadslid geweest bij de gemeente Grave maar was van oorsprong advocaat en procureur. Net als Serraris en Magnée had hij rechten gestudeerd aan de universiteit in Nijmegen.¹⁰⁰ Van de overige burgemeesters in de regio hadden de meesten net als bij ‘Geldrop’ en ‘Croy’ carrière gemaakt in het gemeentelijke apparaat.¹⁰¹ Een aantal, Lambooij, Phaf, Schram en Wouters, was al burgemeester geweest in andere gemeenten voordat ze in hun respectievelijke gemeente terechtkwamen.¹⁰² Twee burgemeesters in de regio hadden verder geen enkele gemeentelijke ervaring; Groffen had enkel militaire ervaring en Uijen had politieke ervaring als lid van de Tweede Kamer voor de RKSP en als lid van de provinciale staten.¹⁰³ Uijen en Van der Putt zaten dus allebei in de Tweede Kamer voor de RKSP maar niet tegelijkertijd. Van der Putt trad in 1933 toe terwijl Uijen de kamer in dat jaar verliet.

Magnée, Serraris, Veeneman, Manders, Van der Putt, Smulders en Wijtvliet passen op basis van hun educatieve en professionele achtergrond binnen het patroon in Zuid-Oost Brabant. Net als de burgemeesters in de regio hadden de meesten ervaring opgedaan bij de gemeente. Daarnaast hadden twee van hen een universitaire graad wat ook relatief zeldzaam was in de regio.

⁹⁶ Van Merriënboer, ‘Curiositeitenkamer’, 16.

⁹⁷ Parlement, https://www.parlement.com/id/vg09ll543hzz/k_l_h_henri_van_der_putt (geraadpleegd 13 januari 2022).

⁹⁸ Heemkundekring Cranendonck, <https://heemkundekringcranendonck.nl/2018/11/18/j-j-w-van-hout-burgemeester-van-budel-van-1927-1946/> (geraadpleegd 15 februari 2022); BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 238 Luyksgestel en Maarheeze, 1920-1969; RHCE, Gemeentebestuur Budel, 1811-1949 (10482), inv.nr. 1264 Registers van huwelijksakten.

⁹⁹ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 208 Aarle-Rixtel, Alem en Almkerk en Uitwijk, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 258 Stiphout en Terheijden; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 244 Nistelrode, Nuenen c.a., Nuland en Oeffelt, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 256 Someren, Son en Breugel en Sprang-Capelle, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 236 Liempde en Lieshout; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 209 Alphen en Riel, Andel en Asten, 1920-1969.

¹⁰⁰ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 256 Someren, Son en Breugel en Sprang-Capelle, 1920-1969.

¹⁰¹ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 233 Hooge en Lage Mierde en Hooge en Lage Zwaluwe, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 213 Berlicum t/m Boekel, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 216 Cromvoirt t/m Diessen, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 245 Oirschot t/m Oosterhout, 1920-1969; RHCE, Gemeentebestuur Reusel, 1811-1935 (15375), inv.nr. 989 Registers van huwelijksakten.

¹⁰² BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 216 Cromvoirt t/m Diessen, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 224 Gemert t/m Gilze en Rijen, 1920 – 1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 250 Reek t/m Riethoven; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 260 Uden, Udenhout en Valkenswaard, 1920-1969.

¹⁰³ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 213 Berlicum t/m Boekel, 1920-1969; Parlement, https://www.parlement.com/id/vg09llb6zoz5/f_th_h_uijen (geraadpleegd 4 maart 2022).

1.6. Huwelijks staat en kinderen

Twee van de zeven burgemeesters, Smulders en Wijtvliet, waren ongehuwd op het moment van hun aanstelling. Wijtvliet huwde met Cornelia Kieboom in april 1932 enkele maanden na zijn aanstelling als burgemeester van Bakel en Milheeze.¹⁰⁴ Jan Smulders trouwde in datzelfde jaar met Truus Beliën enkele jaren na zijn burgemeestersbenoeming in Oost-, West- en Middelbeers.¹⁰⁵ Verder hadden alle zeven burgemeesters kinderen; Van der Putt had het grootste aantal kinderen namelijk negen terwijl Magnée en Serraris beiden het minste aantal kinderen hadden namelijk twee. In de periode dat de burgemeesters gescheiden waren van hun familie zouden twee van hen nogmaals vader worden. Op 24 juli 1944 zou Veeneman vader worden van een dochter die hij nooit heeft kunnen ontmoeten. Manders zou in februari 1945 vader worden van een zoon die naar hem vernoemd werd. Enkele maanden later zou hij hem pas voor het eerst ontmoeten.¹⁰⁶ Alle zeven hadden een gezin waar ze dus aan moesten denken. Dit had mogelijke implicaties voor de manier waarop zij handelden tijdens de Tweede Wereldoorlog.

Alle burgemeesters in zowel ‘Geldrop’, ‘Croy’ als in de regio waren getrouwd tijdens het beoefenen van hun ambt. Sommigen van hen trouwden na hun benoeming. In ‘Croy’ waren alle burgemeesters behalve Wijnen en Smulders ongehuwd bij hun aantreden.¹⁰⁷ In ‘Geldrop’ waren Van Schaik en Van Hooff getrouwd bij hun aanstelling terwijl Van Hout een aantal jaren na zijn benoeming trouwde.¹⁰⁸ Bij de burgemeesters in de regio waren de meesten getrouwd bij hun aanstelling.¹⁰⁹ Voets, Verheugt, Willekens, Van Rijckevorsel van Kessel en Van Bokhoven waren wel ongehuwd bij hun aantreden.¹¹⁰ Voor de meeste burgemeesters is het verder lastig te achterhalen of zij kinderen hadden omdat de gegevens nog niet vrijgegeven mogen worden vanwege de archiefwet. Het lijkt aannemelijk dat de meesten wel kinderen hadden vanwege het eerder benoemde katholieke gezinscomplex.

1.7. Datum van aanstelling

Vier van de zeven burgemeesters werden voor de Tweede Wereldoorlog benoemd. Smulders werd op 29-jarige leeftijd in 1927 als opvolger van zijn vader aangesteld. Zijn aanstelling was echter niet geheel

¹⁰⁴ BHIC, A B S, 1903-1932 (550), inv.nr. 2477 Huwelijksregister Raamsdonk 1932.

¹⁰⁵ BHIC, A B S, 1903-1932 (550), inv.nr. 1995 Huwelijksregister Oost-, West- en Middelbeers 1932.

¹⁰⁶ Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten*, 10, 32, 35, 63, 98.

¹⁰⁷ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 208 Aarle-Rixtel, Alem en Almkerk en Uitwijk, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 258 Stiphout en Terheijden; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 244 Nistelrode, Nuenen c.a., Nuland en Oeffelt, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 256 Someren, Son en Breugel en Sprang-Capelle, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 236 Liempde en Lieshout; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 209 Alphen en Riel, Andel en Asten, 1920-1969; BHIC, A B S, 1903-1932 (550), inv.nr. 3311 Veghel 1909.

¹⁰⁸ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 238 Luyksgestel en Maarheeze; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 261 Veghel, Veldhoven en Velp; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 215 Breda t/m Chaam, 1920-1969.

¹⁰⁹ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 213 Berlicum t/m Boekel, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 216 Cromvoirt t/m Diessen, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 224 Gemert t/m Gilze en Rijen, 1920 – 1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 245 Oirschot t/m Oosterhout, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 250 Reek t/m Riethoven; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 260 Uden, Udenhout en Valkenswaard, 1920-1969; Gelders Archief, A B S Gelderland, dubbelen (0207), inv.nr. 1124 Burgerlijke Stand.

¹¹⁰ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 216 Cromvoirt t/m Diessen, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 241 Mierlo, Mill en Moergestel; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 250 Reek t/m Riethoven; BHIC, A B S, 1903-1932 (550), inv.nr. 2132 Huwelijksregister St. Oedenrode 1920.

zonder controverse, zo blijkt uit een brief van de officier van justitie. Hoewel hij ervaring had als gemeenteadministrateur, ijverig was en de zoon van de vorige burgemeester was, werd hij niet per se gezien als een geschikte opvolger. Hij was nog niet getrouwd en bezat te weinig kapitaal om financieel onafhankelijk het burgemeestersambt te kunnen bestieren.¹¹¹ Romijn vermeldt dat een burgemeester in een kleine gemeente in deze periode weinig verdiende. Het was een eervolle positie maar van het salaris konden de burgemeesters niet leven.¹¹² Ook zou uit zijn uitlatingen blijken dat Smulders weinig verantwoordelijkheidsgevoel kende; hij zou namelijk het handhaven van wetten niet belangrijk vinden en zijn afkeer geuit hebben tegenover de politie toen iemand die hij kende bekeurd werd. Mensen waren dan ook bang dat hij te coulant zou zijn voor zijn burgers.¹¹³

De kantonrechter te Tilburg gaf aan dat dit allemaal wel meeviel. Hij gaf aan dat Smulders wanneer hij aangesteld werd als burgemeester en secretaris, genoeg zou verdienen om financieel onafhankelijk te zijn. Volgens Romijn kwam een dubbele benoeming vaker voor omdat de toelages in kleine gemeenten laag waren.¹¹⁴ Daarnaast zou hij juist wel genoeg verantwoordelijkheidsgevoel bezitten om de orde te handhaven in zijn gemeente. Smulders zou verkeerd beoordeeld zijn vanwege zijn enigszins gesloten karakter. De kantonrechter gaf aan dat hij Smulders als een geschikte kandidaat zag voor het burgemeestersambt. Het oordeel van de kantonrechter bleek voldoende te zijn want op 31 mei 1927 werd hij benoemd tot burgemeester van Oost- West en Middelbeers.¹¹⁵

Een aantal jaar later werd Wijtvliet aangesteld als burgemeester van Bakel en Milheeze. Uit een extra brief blijkt dat hij erg graag burgemeester van de gemeente wilde worden. Hij had namelijk al gesolliciteerd maar stuurde nog een brief om zeker te zijn van zijn aanstelling. Zijn poging was succesvol want hij werd op 30 november 1931 benoemd.¹¹⁶ Serraris en Van der Putt werden net voor de Tweede Wereldoorlog benoemd.¹¹⁷

¹¹¹ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 245 Oirschot t/m Oosterhout, 1920-1969.

¹¹² Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd*, 36.

¹¹³ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 245 Oirschot t/m Oosterhout, 1920-1969.

¹¹⁴ Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd*, 37.

¹¹⁵ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 245 Oirschot t/m Oosterhout, 1920-1969.

¹¹⁶ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 210 Baarle-Nassau en Bakel en Milheeze, 1920-1969.

¹¹⁷ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 229 Heeswijk-Dinther en Heeze, 1920-1969; RHCE, A G G (10501), inv.nr. 1138 Personeelsdossier. Burgemeester Van der Putt. 1939-1944.

Tabel 2: Data van aanstelling en leeftijd bij benoeming van de zeven burgemeesters.

Burgemeesters	Datum van aanstelling	Leeftijd bij benoeming
Jan Smulders	31 mei 1927	29
Wim Wijtvet	30 november 1931	29
Theo Serraris	15 september 1938	30
Henri van der Putt	1 juni 1939	51
Fried Manders	1 februari 1941	39
Marcel Magnée	1 juli 1941	30
Henk Veeneman	31 december 1943	34

De overige burgemeesters werden aangesteld na het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog. Op 1 februari 1941 volgde Manders Magnée, die op dat moment waarnemend burgemeester was van de gemeente Leende, op.¹¹⁸ Magnée was tegelijkertijd ook waarnemend burgemeester van de gemeente Bergeijk en Luyksgestel waarna hij in juli 1941 definitief burgemeester van deze gemeente werd.¹¹⁹ De burgemeester, die als laatst werd geïnstalleerd van de zeven, was Veeneman. Op 31 december 1943 werd hij de burgemeester van Son en Breugel nadat de vorige burgemeester, Robert Schoepp, was opgepakt. Schoepp was in gijzeling genomen door de Duitsers nadat er een boer was vermoord. De bezetter dacht dat het een politieke moord was geweest.¹²⁰ Als gevolg werd Veeneman die op dat moment nog gemeentesecretaris was door de Duitsers aangesteld als burgemeester.¹²¹ Dit was uitzonderlijk, want vanaf augustus 1941 tot mei 1943 werden er vrijwel alleen maar NSB'ers aangesteld als burgemeester. Vanaf mei 1943 accelereerde dat proces nog verder en werden er steeds meer burgemeesters ontslagen om er NSB-burgemeesters neer te zetten.¹²² Verder valt op dat de meeste burgemeesters, afgezien van Van der Putt, relatief jong benoemd werden. Ze waren begin 30 tot begin 40 bij hun benoeming. De gemiddelde leeftijd bij hun aanstelling als burgemeester was 34 jaar waarbij Van der Putt de enige uitschieter was omdat hij 21 jaar ouder was dan dit gemiddelde.¹²³

Ook de overige burgemeesters van de burgemeesterskring 'Croy' waren relatief jong bij hun benoeming. Van der Weiden was met 27 jaar de burgemeester die het jongst werd aangesteld van beide burgemeesterskringen toen hij in 1923 benoemd werd tot burgemeester van Stiphout.¹²⁴ Met 41 jaar was Haffmans met zijn benoeming in 1938 als oudst aangesteld in de burgemeesterskring 'Croy'.¹²⁵ De andere burgemeesters in 'Croy' waren begin 30 toen zij benoemd werden tot burgemeester. Willem Wijnen was verder al vanaf 1910 burgemeester van de gemeente Asten; dat was veel eerder dan de

¹¹⁸ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 235 Klundert en Leende, 1920-1969.

¹¹⁹ RHCE, A G B (10839), inv. nr. 242, Personeelsdossier. Burgemeester Mr. M.Ch.O.R.M. Magnee. 1941-1949.

¹²⁰ Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten*, 8.

¹²¹ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 256 Someren, Son en Breugel en Sprang-Capelle, 1920-1969.

¹²² Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd*, 337.

¹²³ Wanneer de leeftijden bij hun aanstelling bij elkaar opgeteld worden en gedeeld worden door 7 komt hier ongeveer 34 uit.

¹²⁴ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 258 Stiphout en Terheijden.

¹²⁵ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 208 Aarle-Rixtel, Alem en Almkerk en Uitwijk, 1920-1969.

overige burgemeesters van burgemeesterskring ‘Croy’ die in de jaren 20 en 30 werden benoemd.¹²⁶ De burgemeesters van ‘Croy’ werden daarmee een stuk eerder benoemd dan de zeven burgemeesters. Tevens waren de drie overgebleven burgemeesters van de burgemeesterskring ‘Geldrop’ ook begin 30 bij hun benoeming. Van Hout en Van Hooff waren benoemd in de jaren 20 terwijl Van Schaik was aangesteld in de jaren 30.¹²⁷ Afgezien van Veeneman, Manders en Magnée waren alle burgemeesters in beide burgemeesterskringen voor de Tweede Wereldoorlog benoemd. De meesten van hen voerden tevens hun ambt vanaf de jaren 20 of 30 uit.

De patronen die zichtbaar zijn in de burgemeesterskringen zijn ook terug te vinden in de regio. De leeftijden van de burgemeesters bij hun aanstelling varieerden van 29 tot 53 jaar. De burgemeesters waren gemiddeld 37 jaar bij hun benoeming; dit is dus vergelijkbaar met de benoemingsleeftijd van de zeven burgemeesters.¹²⁸ Drie burgemeesters, Verheugt, Van Rijckevorsel van Kessel en Willekens, waren vanaf de jaren 10 burgemeester. Deze drie burgemeesters werden tevens tijdens de Tweede Wereldoorlog ontslagen.¹²⁹ Goossens en Phaf waren vanaf de jaren 20 burgemeester. Phaf ging in 1941 met pensioen en werd in 1942 opgevolgd door een NSB-burgemeester.¹³⁰ Petrus Goossens bleef de gehele oorlog aan in Bladel en Netersel en werd later ook waarnemend burgemeester van Hoogeloon, Hapert en Casteren.¹³¹

De volgende burgemeesters waren in de jaren 30 aangesteld: Lambooij, Voets, Herculeijns, Uijen en Steger.¹³² Afgezien van Voets en Uijen bleven deze burgemeesters aan tot het einde van de oorlog. In eerste instantie zou Voets’ termijn in mei 1943 verlengd worden maar om onduidelijke redenen wordt er dan toch een NSB-burgemeester aangesteld in Diessen.¹³³ Uijen had in mei 1943 de pensioengerechtigde leeftijd bereikt en werd opgevolgd door een NSB-burgemeester.¹³⁴ De overige drie

¹²⁶ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 208 Aarle-Rixtel, Alem en Almkerk en Uitwijk, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 258 Stiphout en Terheijden; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 244 Nistelrode, Nuenen c.a., Nuland en Oeffelt, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 256 Someren, Son en Breugel en Sprang-Capelle, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 236 Liempde en Lieshout; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 209 Alphen en Riel, Andel en Asten, 1920-1969.

¹²⁷ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 238 Luyksgestel en Maarheeze, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 261 Veghel, Veldhoven en Velp; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 215 Breda t/m Chaam, 1920-1969.

¹²⁸ Wanneer de leeftijden van de burgemeesters in de regio bij elkaar worden opgeteld en gedeeld worden door 14 komt hier het gemiddelde van 37 uit.

¹²⁹ Willekens werd in 1942 opgevolgd door Schram, Van Rijckevorsel van Kessel werd in 1943 vervangen door een NSB-burgemeester, en Verheugt werd in 1944 vervangen. BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 250 Reek t/m Riethoven; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 241 Mierlo, Mill en Moergestel; BHIC, <https://www.bhic.nl/ontdekken/verhalen/een-burgervader> (geraadpleegd 3 maart 2022).

¹³⁰ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 224 Gemert t/m Gilze en Rijen, 1920 – 1969.

¹³¹ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 234 Hoogeloon, Hapert en Casteren en Huijbergen, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 213 Berlicum t/m Boekel, 1920-1969.

¹³² BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 216 Cromvoirt t/m Diessen, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 233 Hooge en Lage Mierde en Hooge en Lage Zwaluwe, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 245 Oirschot t/m Oosterhout, 1920-1969; Parlement, https://www.parlement.com/id/vg09llb6zoz5/f_th_h_uijen (geraadpleegd 4 maart 2022).

¹³³ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 216 Cromvoirt t/m Diessen, 1920-1969.

¹³⁴ ‘Burgemeester Waalre Eervol Ontslag Verleend’, *Dagblad van het Zuiden voor Eindhoven, Meierij, Peel en Kempenland* (8 mei 1943); ‘Nieuwe Burgemeester Waalre: de heer Schregardus benoemd’, *Dagblad van het Zuiden voor Eindhoven, Meierij, Peel en Kempenland* (24 januari 1944).

burgemeesters werden aangesteld tijdens de Tweede Wereldoorlog: Groffen, Wouters en Van Bokhoven.¹³⁵ Wouters werd na twee jaar al vervangen door Toine Kieboom, de zwager van Wim Wijtvlit, die tevens werkzaam was als griffier bij het kabinet van de Commissaris van de Provincie.¹³⁶

Magnée, Serraris, Veeneman, Manders, Smulders, Wijtvlit en Van der Putt verschilden op het gebied van leeftijd bij benoeming niet van de burgemeesters in de regio. Zij werden gemiddeld echter wel een stuk later benoemd omdat drie van hen tijdens de Tweede Wereldoorlog werden aangesteld.

1.8. Conclusie

Wanneer de zeven burgemeesters vergeleken worden met de patronen van de verschillende groepen, vallen er een aantal dingen op. Wat de zeven burgemeesters enigszins anders maakte, was dat ze gemiddeld een stuk jonger waren en daarmee ook een stuk later benoemd waren dan de rest van de burgemeesters in de regio. Zij waren echter niet uitzonderlijk jong bij hun benoeming; hun benoemingsleeftijd was vergelijkbaar met die van de anderen. Verder sluiten de zeven burgemeesters bij de volgende patronen aan: afkomstig uit Noord-Brabant, ervaring in het gemeentelijke apparaat en gehuwd bij hun aantreden. Alleen ‘Croy’ wijkt van het laatste punt af. Afgezien van de latere benoeming van de zeven burgemeesters en de lagere leeftijd ten tijde van de Tweede Wereldoorlog die daarmee gepaard ging, verschilden zij dus niet noemenswaardig van de andere burgemeesters.

Tabel 3 Tabel van gevonden patronen van burgemeesters

Burgemeesters	Geboortjaar	Provincie van geboorteplaats	Religie	Afkomst	Educatieve achtergrond	Professionele achtergrond	Huwelijkse staat	Jaar van aanstelling	Leeftijd bij aanstelling
Patroon van de zeven burgemeesters	1902	Noord-Brabant	Rooms-katholiek	Afkomstig uit hogere klassen	Onbekend	Ervaring bij gemeente	Getrouwd bij aantreden	1937	34
Patroon van ‘Croy’ (zonder Veeneman)	1897	Noord-Brabant	Rooms-katholiek	Afkomstig uit hogere klassen	Onbekend	Ervaring bij gemeente	Getrouwd na aantreden	1928	31
Patroon van ‘Geldrop’ (Van Schaik, Van Hooff en Van Hout)	1897	Noord-Brabant	Rooms-katholiek	Afkomstig uit hogere klassen	Onbekend	Ervaring bij gemeente	Getrouwd bij aantreden	1928	31

¹³⁵ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 213 Berlicum t/m Boekel, 1920-1969; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 250 Reek t/m Riethoven; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 260 Uden, Udenhout en Valkenswaard, 1920-1969.

¹³⁶ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 260 Uden, Udenhout en Valkenswaard, 1920-1969.

Patroon van de rest van de regio	1892	Noord- Brabant	Rooms- katholiek	Afkomstig uit hogere klassen	Onbekend	Ervaring bij gemeente	Getrouwd bij aantreden	1931	37
---	------	-------------------	---------------------	------------------------------------	----------	--------------------------	------------------------------	------	----

H2 Verzet en de *Gemeinde-Einsatz*

2.1. Houding van de zeven burgemeesters ten opzichte van de bezetter

De keuze van de zeven burgemeesters om zich te verzetten lijkt niet uit de lucht te zijn komen vallen. De meesten hadden zich al eerder verzet tegen de bezetter. Zo was Veeneman in 1941 in conflict gekomen met de bezetter. Zoals eerder benoemd was hij secretaris van de Federatie van Harmonie- en Fanfaregezelschappen op R.K. Grondslag. In Nederland werd in 1941 de Kultuurkamer opgezet met als doel alle Nederlandse cultuur ondergeschikt te maken aan nationaalsocialistische ideeën. Cultuurorganisaties zoals de Federatie moesten hier ook lid van worden. Daarop gaf Veeneman aan dat hij hier niet aan zou meewerken. Over deze kwestie heeft hij veelvuldig contact gehad met de aartsbisschop van Utrecht, dr. J. de Jong, die zijn houding apprecieerde. Ruim een jaar later werd het bestuur van de Federatie uit zijn functie ontheven. Vervolgens moest er een nieuw bestuur gevormd worden. Er was echter weinig over van de Federatie: Veeneman had ervoor gezorgd dat er vrijwel geen geld meer in de kas zat en de muziekgezelschappen aangesloten bij de Federatie weigerden hun activiteiten voort te zetten. Vanwege zijn houding zou Veeneman op de gijzelaarslijst worden gezet. Ook wist Veeneman te voorkomen dat een aantal personen uit Son en Breugel gearresteerd zouden worden. Hij verkreeg deze informatie via een onbekende informant uit Eindhoven.¹³⁷ Veeneman lijkt dus een tamelijk anti-Duitse houding te hebben gehad.

De houding van Van der Putt is daarentegen iets minder eenduidig te karakteriseren. In 1940 moesten na de Duitse inval in Nederland Duitse militairen ingekwartierd worden. Van der Putt deed een verzoek aan de bevolking van Geldrop om de militairen normaal tegemoet te komen. Hij wilde namelijk een conflict tussen het dorp en de nieuwe bezetter voorkomen. Zijn houding veranderde toen hij op persoonlijk niveau te maken kreeg met de Jodenvervolging. Eén van zijn petekinderen, Ellen Vogel, mocht vanaf september 1941 niet meer naar het Pensionaat st. Catharinenburg in Oisterwijk komen. Het meisje en haar ouders kwamen uit Duitsland en waren van Joodse afkomst. Zij waren echter niet Joods van geloof maar katholiek. Ellen was dan ook katholiek gedoopt. Van der Putt had een brief gekregen van een zuster van het pensionaat waarin stond dat Ellen niet meer mocht komen omdat Joden niet meer in een pension mochten verblijven. Van der Putt was het hier allesbehalve mee eens. In de brief die hij terugstuurde stond het volgende: ‘Nu is een pensionaat geen openbare logeergelegenheid en Ellen kan ook niet gerekend worden tot de toeristen. Ellen heeft haar vaste woonplaats in Oisterwijk en op de burgemeester rust volgens laatste voorschriften de verplichting om voor passend onderwijs te zorgen.’¹³⁸

Verder sprak Van der Putt zich tegenover het Episcopaat en Reichskommissariat sterk uit tegen de vervolging van protestantse en katholieke Joden. Zij waren immers volgens hem protestants en katholiek.¹³⁹ De protestantse en de katholieke kerken zouden tevens in 1942 gaan protesteren tegen de

¹³⁷ Brabants Erfgoed, <https://www.brabantserfgoed.nl/personen/v/veeneman-henk> (geraadpleegd 6 januari 2022).

¹³⁸ Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten*, 13-15.

¹³⁹ RHCE, Archief Collectie K.L.H. van de Putt, 1901-1944 (10030), inv.nr. 526 Stukken betreffende de familie Vogel tijdens de oorlog; RHCE, Archief Collectie K.L.H. van de Putt, 1901-1944 (10030), inv.nr. 527 Stukken

deportatie van Joden. Tien kerkgenootschappen zonden een telegram naar rijkcommissaris Seys-Inquart waarin zij hun ontzetting hierover kenbaar maakten. De bezetter zei vervolgens toe geen christelijke Joden meer te zullen deporteren. De kerken hadden hier weinig vertrouwen in en dreigden hun protesttelegram voor te gaan lezen op zondag 26 juli. Als de kerken hun voornemen daadwerkelijk uitvoerden, zou het naziregime onmiddellijk christelijke Joden gaan deporteren. Alleen de Nederlandse Hervormde kerk zou overstag gaan. In vrijwel alle katholieke en gereformeerde kerken werd het telegram wel voorgelezen. Als gevolg werden 245 van de 694 katholiek gedoopte Joden direct op transport gezet. De meesten van hen werden naar Auschwitz gedeporteerd en werden daar onmiddellijk met voorrang vermoord.¹⁴⁰

De moeder van Ellen, Truus, was één van deze katholieke Joden. Zonder afscheid te kunnen nemen van haar familie werd zij via Westerbork vrijwel direct doorgezonden naar Auschwitz waar zij na aankomst werd vergast.¹⁴¹ In de weken na haar verdwijning nam Van der Putt contact op met allerlei instanties zoals de Joodse raad en het Episcopaat in de hoop nog iets te kunnen doen voor Truus. Hij betoogde dat haar deportatie tegen de regels was geweest, omdat ze katholiek was. Hij wilde dat ze onmiddellijk teruggebracht werd naar Nederland.¹⁴² In april 1943 zou ook Kurt Vogel een oproep krijgen om zich te melden in kamp Westerbork. Uiteindelijk zou hij net als zijn vrouw zijn dood vinden in een vernietigingskamp.¹⁴³ Dochter Ellen dook onder en wist de oorlog te overleven. Vanaf de deportatie van het echtpaar Vogel zou Van der Putt zich steeds meer in de kringen van het verzet gaan begeven. Hij hielp Joodse kinderen onderduiken en verzorgde valse persoonsbewijzen en bonnenkaarten voor onderduikers.¹⁴⁴ Ook Smulders hielp Joden onderduiken. De familie Kalfus wist door zijn hulp de oorlog te overleven. Volgens Burgers was Smulders eveneens betrokken bij het georganiseerde verzet in de regio via zijn broer Sjef.¹⁴⁵

Tevens namen Van der Putt, Wijtvliet, Magnée, Serraris en Manders deel aan het burgemeestersprotest tegen de tewerkstelling in Duitsland.¹⁴⁶ De meeste burgemeesters uit de regio namen ook deel aan dat protest.¹⁴⁷ Hun brieven waren onderdeel van een collectief protest waarbij burgemeesters uit het hele land protestbrieven schreven aan Karel Frederiks, de toenmalige secretaris-generaal van het departement van Binnenlandse Zaken. Deze brieven hadden allemaal ongeveer

betreffende de bemoeienissen van KLH van der Putt en mevr. S. van Berckel bij de deportatie van “katholieke joden”. In het vervolg wordt Archief Collectie K.L.H. van de Putt, 1901-1944 afgekort als A C v/d Putt.

¹⁴⁰ Bank, *God in de oorlog*, 517.

¹⁴¹ Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten*, 15-16; Oorlogsbronnen, <https://www.oorlogsbronnen.nl/tijddlijn/Gertrud-Vogel-Loewenstein/01/76487> (geraadpleegd 7 maart 2022).

¹⁴² Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten*, 16.

¹⁴³ Oorlogsbronnen, <https://www.oorlogsbronnen.nl/tijddlijn/Kurt-Vogel/01/97262> (geraadpleegd 7 maart 2022).

¹⁴⁴ Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten*, 16-17.

¹⁴⁵ Ibid., 21-22, 26.

¹⁴⁶ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 277 Burgemeestersprotest tegen tewerkstelling inwoners uit hun gemeenten, 1943-1944.

¹⁴⁷ Het ging daarbij om de volgende burgemeesters: Van Hout, Van Hooff, Van Schaik, Uijen. Schram, Wijnen, Steger, Haffmans, Van der Weiden, Van Rijckevorsel, Schoepp, Goossens, Herculeijns, Lamboij en Mostermans. BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 277 Burgemeestersprotest tegen tewerkstelling inwoners uit hun gemeenten, 1943-1944.

dezelfde inhoud; de burgemeesters gaven aan te zullen opstappen wanneer de onrechtmatige arrestaties van jeugdigen zou worden voortgezet.¹⁴⁸ De zeven burgemeesters waren dus bereid om op hun strepen te gaan staan wanneer ze het niet eens waren met het beleid. Hun houding tegenover de bezetter was dus niet enkel meegaand. Van Magnée is bovendien bekend dat hij in 1942 in conflict is gekomen met de bezetter omdat hij de bezetter zou tegenwerken. Er werden vervolgens een NSB'er en een SS'er toegevoegd aan het gemeentelijke bestuur.¹⁴⁹

Van der Putt, Magnée en Veeneman hadden zich na verhouding al redelijk snel tegen de bezetter verzet. Het verzet zou namelijk pas na mei 1943 op grote schaal op gang komen. Een belangrijke katalysator voor verzet was de sterkere implementatie van de *Arbeitseinsatz* waar ook veel burgemeesters tegen zouden protesteren.¹⁵⁰

2.2. Weigerachtige burgemeesters

Er kunnen een aantal onderlinge relaties ontwaard worden zowel tussen als buiten de burgemeesterskringen. Zo lijkt het plausibel dat er contact was tussen de twee burgemeesterskringen omdat er contact was geweest tussen Van Rijckevorsel en Van der Putt de dag voordat de burgemeesters zich moesten melden in Vught. Van Rijckevorsel belde van der Putt met de vraag of hij zich zou melden bij de *Beauftragte* waarop Van der Putt vertelde dat hij zou gaan ondanks alle risico's. Van der Putt zou voor Van Rijckevorsel doorgeven dat hij niet aanwezig kon zijn vanwege de geboorte van zijn dochter. Van Rijckevorsel dook vervolgens enkele uren na de arrestatie van Van der Putt en de andere burgemeesters onder.¹⁵¹

Verder leken Lamboij en Wijtvliet niet formeel betrokken te zijn geweest bij de burgemeesterskringen. Lamboij nam wel net als de zeven burgemeesters een weigerachtige houding bij het aanwijzen van mensen voor de *Gemeinde-Einsatz*. Lamboij en Wijtvliet behoorden mogelijk niet officieel tot de burgemeesterskringen omdat hun gemeenten zich bevonden in het Peelland en niet in het Kempenland. Ook leek Jan Smulders mogelijk informeel verbonden te zijn geweest aan de burgemeesterskringen vanwege zijn broer Piet en zijn overeenkomende weigerachtige houding. Daarnaast ontbrak de burgemeester van Oirschot op de lijst van Van Rijckevorsel maar blijkt net als de zeven burgemeesters geweigerd te hebben om mee te werken aan de *Gemeinde-Einsatz*. Steger werd namelijk op 6 juli ook naar Vught geroepen door Sellmer. Steger heeft tevens in contact gestaan met Jan Smulders. Steger had de familie Kalfus doorverwezen aan Smulders die hen zou helpen met onderduiken.¹⁵²

Naast de burgemeesterskringen bleken er ook allerlei contacten buiten de burgemeesterskringen

¹⁴⁸ Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd*, 468-469.

¹⁴⁹ Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten*, 31.

¹⁵⁰ Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd*, 465.

¹⁵¹ Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten*, 31.

¹⁵² *Ibid.*, 22, 26, 42.

te zijn geweest; zo lijken Jan Smulders, Ed Steger, Robert Lambooy en Wim Wijtvliet indirect betrokken te zijn geweest bij de burgemeesterskringen.

2.3. Bevriende burgemeesters

Binnen burgemeesterskring 'Geldrop' kan ook een klein persoonlijk netwerk ontwaard worden. Serraris en Magnée waren bevriend met Van Schaik, de toenmalige burgemeester van Maarheeze. Ze trokken er vaak op uit om te gaan jagen.¹⁵³ Desondanks trok Van Schaik niet dezelfde lijn als een aantal van zijn collega's. Hij besloot in plaats van aanwezig te zijn bij de bespreking met de *Beauftragte* onder te duiken. Serraris was teleurgesteld in de houding van Van Schaik omdat hij meende dat ze één lijn moesten trekken ten opzichte van de bezetter. Hij lijkt zich gesterkt te hebben gevoeld in het idee dat ze gezamenlijk dezelfde keuze maakten en hierdoor sterker in hun schoenen stonden.¹⁵⁴ Magnée leek het Van Schaik minder kwalijk genomen te hebben. Hij kwam op 6 juli nog op bezoek bij Van Schaik in Eindhoven waarbij Magnée uitte spijt te hebben dat hij niet was ondergedoken. Beiden meenden dat het voor hem nu toch te laat zou zijn om ook onder te duiken. Voordat Van Schaik onderdook was hij gevangengenomen geweest omdat hij niet meewerkte met de *Gemeinde-Aktion*. Hij werd weer vrijgelaten toen de burgers in zijn gemeente akkoord gingen met de eis om eenpersoonsgaten te maken.¹⁵⁵ Van Schaik leek dus angst te hebben om weer gearresteerd te worden en besloot het zekere voor het onzekere te nemen en onder te duiken. Andere burgemeesters maakten deze keuze niet; zo beargumenteerde Serraris dat hij door onder te duiken anderen in gevaar zou brengen.¹⁵⁶ Door deze argumentatie te gebruiken, nam hij een paternalistische houding aan. Deze paternalistische beschermingsreflex hadden veel burgemeesters ontwikkeld tijdens de Tweede Wereldoorlog. Ze zagen het als hun taak om hun burgers te beschermen.¹⁵⁷ Binnen de burgemeesterskring 'Geldrop' was het dus niet per se vanzelfsprekend dat alle burgemeesters dezelfde lijn zouden trekken. Van Schaik maakte immers een andere keuze dan zijn goede vrienden Magnée en Serraris. De keuze van Van Schaik was desalniettemin geen unieke keuze. Zoals benoemd dook de burgemeester van Nuenen in deze periode ook onder net als een tal van andere burgemeesters.¹⁵⁸

2.4. Invoering van de *Gemeinde-Einsatz* en conflict met de *Beauftragte*

Beauftragten hadden vanaf begin 1944 de functie gekregen van tussenpersoon tussen militaire bevelhebbers en lokale ambtenaren. Tevens was er in diezelfde periode een nieuwe maatregel ingevoerd, namelijk de *Gemeinde-Einsatz*. Dit hield in dat gemeentes mensen moesten aanwijzen om mee te werken aan de bouw van verdedigingswerken.¹⁵⁹ Op 13 januari waren de burgemeesters onder het

¹⁵³ Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten*, 32; RHCe, A G B (10839), inv. nr. 242, Personeelsdossier. Burgemeester Mr. M.Ch.O.R.M. Magnee. 1941-1949.

¹⁵⁴ Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten*, 32-33.

¹⁵⁵ RHCe, A C v/d Putt (10030), inv.nr. 521 Verklaring van RH van Schaik, Slegers en Manders betreffende de aanleiding tot de gevangenneming van KLH van der Putt.

¹⁵⁶ Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten*, 36.

¹⁵⁷ Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd*, 669.

¹⁵⁸ *Ibid.*, 557.

¹⁵⁹ *Ibid.*, 510.

voorzitterschap van Van der Putt bijeengekomen om deze opdracht te bespreken. Ze besloten te weigeren mee te werken zoals ze eerder in 1943 ook kritiek hadden geuit op de *Arbeitseinsatz*.¹⁶⁰ De kwestie van de *Gemeinde-Einsatz* had in heel Nederland vanaf begin 1944 tot steeds grotere spanningen geleid tussen het lokale bestuur en de bezetter. Daarnaast ging de bezetter niet enkel meer dreigen met ontslag maar ook met arrestatie, deportatie naar Vught of zelfs executie. Waar er eerder nog ruimte was geweest om te onderhandelen, moesten bevelen nu direct worden opgevolgd.¹⁶¹ In mei en juni 1944 probeerde de commissaris van de Koningin in Noord-Brabant, Augustinus van Rijckevorsel, tevens de burgemeesters te overtuigen om toch mee te werken met de *Gemeinde-Aktion* maar zijn pogingen waren zonder succes.¹⁶² De nieuwbenoemde *Beauftragte*, Heinrich Sellmer, had in dezelfde periode besloten een hernieuwde opdracht voor de *Arbeitseinsatz* in Zeeland uit te zenden.¹⁶³

Het eerste verzoek van Sellmer werd door de meeste burgemeesters geweigerd; Smulders hing wel een briefje op in Vessem maar niemand reageerde op de oproep. Smulders werd op 16 mei, samen met een aantal van zijn collega's, naar Vught geroepen om in gesprek te gaan met de *Beauftragte*. Ze kregen nog drie dagen om alsnog vrijwilligers aan te wijzen. Na een overleg tussen de burgemeesters besloten ze weer niet akkoord te gaan. Op 19 mei volgde een nieuwe bespreking waar ook Van Rijckevorsel bij aanwezig was. De meeste burgemeesters gaven ook bij deze bespreking niet toe en de vergadering werd afgebroken.¹⁶⁴

Van der Putt wist dat hij niet kon blijven weigeren en had de dag na de eerste bespreking met Sellmer een poster opgehangen in zijn dorp met het dringende verzoek om 30 vrijwilligers zich te laten melden. Zijn oproep was succesvol; zo'n 30 man zou zich melden voor de eerste Zeeland-expeditie naar Dishoek-Koudekerk. Vier weken moesten de mannen aan het werk. Op 30 mei kreeg hij opnieuw een verzoek om arbeiders aan te wijzen voor Zeeland. Geldrop moest net als andere gemeenten die al vrijwilligers hadden aangemeld, weer mensen gaan leveren. Van der Putt had spijt van zijn keuze om mee te werken aan de eisen van Sellmer. Hij wist vervolgens voor elkaar te krijgen dat hij uitstel kreeg. Als hij na dit uitstel geen vrijwilligers leverde dan zouden ze mannen met geweld op komen halen.¹⁶⁵ Van der Putt besloot, ondanks het dreigement, geen burgers aan te wijzen voor het nieuwe verzoek.

Zijn weigering en die van andere burgemeesters hadden razzia's tot gevolg. In de nacht van 7 op 8 juni werden diverse mensen opgepakt waaronder Willem Wijnen en Piet Smulders. Van der Putt was wakker geworden van de commotie buiten en voegde zich bij de opgepakte groep mensen die naar Zeeland zouden worden gestuurd. Met zijn vrijwillige aanmelding wilde hij zijn principiële houding duidelijk maken. Hij wilde liever zelf werken dan dat hij iemand uit zijn gemeente zou aanwijzen. De

¹⁶⁰ Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten*, 17; BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 277 Burgemeestersprotest tegen tewerkstelling inwoners uit hun gemeenten, 1943-1944.

¹⁶¹ Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd*, 521, 539-540.

¹⁶² BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 119 Agenda, 1944-1945 februari 28.

¹⁶³ Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd*, 538.

¹⁶⁴ Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten*, 26.

¹⁶⁵ RHCE, A C v/d Putt (10030), inv.nr. 520 Stukken betreffende de uitzending van Geldropse arbeiders naar Zeeland en de weigering van KLH van der Putt om deze arbeiders aan te wijzen.

groep arbeiders vertrok naar Zeeland en keerde waarschijnlijk vanwege D-Day na drie dagen alweer terug.¹⁶⁶

Manders had het te risicovol gevonden om aanwezig te zijn bij de besprekingen met de *Beauftragte*. Hij liet zijn gezin onderduiken in Breda en verbleef zelf regelmatig op andere adressen. In juni werd het huis van Manders omsingeld maar hij was op dat moment niet thuis waardoor hij uit de handen van de bezetter wist te blijven. Na overlegd te hebben met de andere burgemeesters koos hij er op 6 juli toch voor om in te gaan op de uitnodiging van Sellmer. In zijn dagboek zei hij het volgende over zijn keuze: ‘Er was ons meegedeeld dat ons niets zou gebeuren.’¹⁶⁷ Manders had dus de ferme overtuiging dat hij en de andere burgemeesters niet gearresteerd zouden worden ondanks hun voornemen om te weigeren mee te werken.

Wijtvliet was ook niet akkoord gegaan met de eis van Sellmer in mei. Hij had net als Lambooi, een nieuwe opdracht gekregen.¹⁶⁸ Per gemeente moesten er 50 arbeiders worden aangewezen voor de aanleg van een nieuw vliegveld in het plaatsje Rips in de buurt van Bakel en Deurne. De burgemeesters deden beiden een oproep om mannen te werven maar niemand reageerde. Ze vroegen om uitstel maar dit werd geweigerd. Op 23 juni werden de burgemeesters opgepakt en overgebracht naar de strafgevangenis in ‘s-Hertogenbosch. Enkele dagen later meldden zich 50 vrijwilligers uit Deurne om aan het vliegveld te gaan werken. Uit Bakel meldden zich slechts tien vrijwilligers. Wijtvliet werd desondanks vrijgelaten.¹⁶⁹ Hierna werd hem door het verzet in Bakel geadviseerd om onder te duiken maar dit weigerde Wijtvliet. Hij was bang voor de gevolgen voor zijn burgers omdat hij op dat moment al geschaduwd werd door, Kruschke, de man die de leiding had over de aanleg van het vliegveld.¹⁷⁰

Hoewel Wijtvliet bleef vasthouden aan zijn weigerachtige houding ontstonden er langzaam toch twijfels bij hem. Kruschke had al gedreigd om willekeurige mensen in Bakel dood te schieten wanneer Wijtvliet zou blijven weigeren mee te werken. Hij wilde niet toegeven maar kon ook niet onderduiken. Hij bleef bij zijn beslissing om te weigeren en naar Vught te gaan. Hij lichtte zijn beslissing als volgt toe: ‘Ik ga, omdat ik weet dat ik dan het edelste handel tegenover God en vaderland. Ik weet dat het misschien mijn leven zal kosten, ook dat offer wil ik brengen als God het wil. En, al zou ik het vreselijk vinden van vrouw en kinderen gescheiden te worden, in de hemel zal ik voor hen bidden en voor hen zorgen, dat het zo voor mijn gezin het beste is. En als ik soms niet meer terug kom, zou ik willen dat mijn kinderen deze gedachte meedragen door het leven: ondanks de grootste moeilijkheden heeft vader

¹⁶⁶ Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten*, 18.

¹⁶⁷ Heemkundekring HLZ, <https://www.heemkundekring-hlz.nl/heemkronijken/item/597/kampbelevissen-van-een-leendse-burgemeester-1944-1945-1> (geraadpleegd 21 februari 2022).

¹⁶⁸ Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten*, 36.

¹⁶⁹ In mei 1944 werden er door de Duitse bezetter voor gekozen om diverse schaduwvliegveldjes aan te leggen omdat de geallieerden steeds prominenter aanwezig werden in de lucht. Deze schaduwvliegveldjes waaronder in Rips en Keent waren geconcentreerd in hetzelfde gebied. Gemeenten in de omgeving moesten arbeiders leveren voor de aanleg van deze vliegvelden. Heemkundekring Gemert, <https://www.heemkundekringgemert.nl/gemerts-heem/2011/2011-01/gh-2011-01-de-rips-duits-vliegveld-in-gemert-2/> (geraadpleegd 21 februari 2022).

¹⁷⁰ Brabantse Gesneuvelden, <https://brabantsegesneuvelden.nl/persoon/wim-wijtvliet-zevenbergen-1902> (geraadpleegd 21 februari 2022).

zijn plicht gedaan voor God en volk en huisgezin.¹⁷¹ Wijtvliet leek minder optimistisch dan Manders; Wijtvliet leek zich te realiseren dat ondanks de belofte van Sellmer hen toch iets zou kunnen overkomen. Achter de beslissing van Wijtvliet lijken ook ideologische redenen schuil te gaan. Hij wilde het juiste doen voor zijn land, familie en god. Land en god waren volgens Romijn vaker aspecten waar burgemeesters zich opberoepten.¹⁷² Daarnaast lijkt Wijtvliet net als Serraris een paternalistisch beschermingsreflex te hebben omdat hij zijn burgers wilde beschermen door niet onder te duiken.

De zeven burgemeesters blijken dus steeds verder onder druk te zijn gezet om mensen voor de *Gemeinde-Einsatz* aan te wijzen. De meesten weigerden dit te doen en hun weigering om de opdracht van de bezetter op te volgen is niet per se opvallend. De meeste burgemeesters hadden namelijk betrekkingen met het verzet of hadden deelgenomen aan het burgemeestersprotest tegen de *Arbeitseinsatz*. Daarnaast blijken er ook onderlinge contacten te zijn geweest binnen en buiten de burgemeesterskringen. Het lijkt er dus niet op dat de zeven burgemeesters enkel individueel de keuze tot verzet hebben gemaakt maar ook collectief.

¹⁷¹ Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten*, 39-40.

¹⁷² Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd*, 387.

H3 Hun arrestatie en hun lot

3.1. Ondervraging op Roucouleur

Op 6 juli meldden twaalf burgemeesters zich op Roucouleur, het hoofdkwartier van de *Beauftragte* in Vught. Afgezien van de burgemeester van Son en Breugel had geen enkele burgemeester van burgemeesterskring 'Croy' zich gemeld. Ze werden gezamenlijk ontvangen door de plaatsvervanger van Sellmer, *Vertreter* Osbar. Osbar eiste bij binnenkomst onmiddellijk van de burgemeesters dat zij alsnog mensen zouden aanwijzen om in Zeeland de verdedigingswerken te gaan versterken. Weigeren was net als neerleggen van hun functie als burgemeester volgens Osbar geen optie. Toen de burgemeesters geen van allen een antwoord gaven verliet Osbar de ruimte. De burgemeesters overlegden over wat hen nu te doen stond. Van der Putt zou voor de burgemeesters het woord genomen hebben en kort hierna werden zij door Osbar en zijn collega Kütscher één voor één ondervraagd.¹⁷³ Manders verklaarde bij het verhoor 'neen' geantwoord te hebben toen hem opnieuw gevraagd werd om mensen aan te wijzen voor de *Gemeinde-Einsatz* in Zeeland. Het ging tegen Manders' principes in om Nederlandse soldaten en bondgenoten tegen te werken omdat hij zelf ook had gediend in het leger.¹⁷⁴ Hierin ligt ook de implicatie dat hij verwachtte dat er een invasie zou plaatsvinden in Zeeland. De Duitsers leken dit zelf ook te verwachten zoals bleek uit evacuaties en de voorbereidingen voor fortificaties van begin 1944.¹⁷⁵ Daar blijkt vervolgens weer uit dat hij dacht de bevrijding mogelijk tegen te zullen werken door mensen aan te wijzen. Het lijkt plausibel dat deze gedachte ook een rol speelde bij de andere burgemeesters. Na de verhoren kwam Sellmer de zaal in. Burgemeesters Fontein Strootman, Schregardus, Steger, en Harrie van Zeeland, de gemeentesecretaris van Best, mochten weer gaan. Van der Putt, Serraris, Smulders, Veeneman, Magnée, Wijtvliet en Manders bleven achter.¹⁷⁶ Opvallend hierbij is de aanwezigheid van Schregardus en Fontein Strootman bij de bespreking die ondanks hun NSB-achtergrond in eerste instantie ook hadden geweigerd om mee te werken. Met name door NSB-burgemeesters had de *Gemeinde-Einsatz* zich begin 1944 sterk kunnen uitbreiden.¹⁷⁷

Eenmaal vrijgelaten kwam Steger een dorpsgenoot tegen. De dorpsgenoot had gehoord van de arrestatie van de burgemeesters en zei tegen Steger dat hij zich solidair moest verklaren met hen. Steger weigerde en legde uit waarom hij dat niet ging doen: 'We hebben afgesproken dat we in onze weigerachtige houding zouden volharden, doch niet dat we dat uitdrukkelijk zouden verklaren.' Eenmaal terug in Oirschot deed Steger nog een poging tot het regelen van mensen voor de *Arbeitseinsatz* maar niemand reageerde. Een week later sprak hij Sellmer opnieuw over uitstel en dook na dit verzoek onder omdat hij wist dat hij met uitstel ook geen succes zou boeken.¹⁷⁸ Twee aspecten vallen op wanneer er

¹⁷³ Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten*, 40-42; RHCe, A C v/d Putt (10030), inv.nr. 521 Verklaring van RH van Schaik, Slegers en Manders betreffende de aanleiding tot de gevangenneming van KLH van der Putt.

¹⁷⁴ Heemkundekring HLZ, <https://www.heemkundekring-hlz.nl/heemkronijken/item/597/kampbelevissen-van-een-leendse-burgemeester-1944-1945-1> (geraadpleegd 21 februari 2022).

¹⁷⁵ Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd*, 520-521.

¹⁷⁶ Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten*, 42.

¹⁷⁷ Romijn, *Burgemeesters in oorlogstijd*, 528.

¹⁷⁸ Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten*, 42-43.

gekeken wordt naar het handelen van Steger. Ten eerste, blijkt er dus overleg te zijn geweest tussen Steger en de andere burgemeesters. Hoewel de gemeente dus niet genoemd werd bij de lijst van Cees van Rijckevorsel, lijkt Steger wel degelijk betrokken te zijn geweest bij de burgemeesterskringen. Ten tweede, valt op dat Steger zegt dat de burgemeesters onderling afgesproken hebben te weigeren maar dit niet per se al te expliciet te zullen uitspreken. Steger kan dit natuurlijk gezegd hebben om zijn reputatie veilig te willen stellen. In zijn dorp had hij namelijk een omstreden reputatie. Zo zou hij te vriendelijk zijn geweest tegenover de bezetter en had hij de dorpelingen niet gewaarschuwd voor razzia's die zouden plaatsvinden voor de tewerkstelling in Zeeland.¹⁷⁹ Aan de andere kant kunnen de zeven burgemeesters daadwerkelijk een andere interpretatie gegeven hebben aan het volharden in hun weigerachtige houding. Zij kunnen gemeend hebben expliciet nee te moeten antwoorden op de vraag of zij mensen wilden aanwijzen voor de *Gemeinde-Einsatz*.

3.2. Verblijf in Kamp Vught

De zeven burgemeesters waren ondertussen onder arrest gesteld en werden verplaatst naar het Mariënhof, een pensionaat dat fungeerde als gevangenis en verhoorplek. Ze werden in een kleine en donkere cel opgesloten waar zij vier uur moesten wachten voordat ze opnieuw individueel ondervraagd zouden worden.¹⁸⁰ Nog op dezelfde dag van de arrestatie en hun overplaatsing naar het Mariënhof werden de zeven burgemeesters overgebracht naar kamp Vught. In de bunker moesten de burgemeesters zich meteen na aankomst met hun neus tegen de muur opstellen. Hun bezittingen waaronder sieraden, geld en hun rozenkransen werden hen afgenomen. Vervolgens werden zij nog één keer kort verhoord voordat zij ondergebracht werden in de *SD-lager* van het kamp. Smulders en Serraris kwamen in bunker 2A terecht, Van der Putt en Manders in 2B en de overige drie burgemeesters in 4B.¹⁸¹ Vanuit het kamp was het voor de burgemeesters niet mogelijk om met de buitenwereld te communiceren. Smulders heeft bijvoorbeeld nooit gehoord dat zijn broer Piet en Willem Wijnen op 15 augustus zijn vermoord als onderdeel van operatie *Silbertanne*.¹⁸²

Het enige wat de gevangenen wel mochten ontvangen, waren voedselpakketten van het Rode Kruis. De enige manier waarop de families enigszins op de hoogte werden gehouden was via Robert Schoepp, de voormalige burgemeester van Son en Breugel, die vanaf december 1943 vastzat in het kamp. In het kampgedeelte van de burgemeesters was verder weinig te doen. De burgemeesters vermaakten zich door spelletjes te doen en 's avonds werd er gebeden of een voordracht gehouden. Het beoefenen van godsdienst was in het kamp ten strengste verboden. Toch werd door Van der Putt eenmaal de Heilige Communie uitgedeeld. De biecht voorafgaand aan de Heilige Communie werd in het grootste geheim afgenomen door een priester. Manders was ondertussen lid geworden van het kampbestuur waardoor hij andere barakken mocht bezoeken. Hij kon hierdoor contact leggen met de andere

¹⁷⁹ Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten*, 12.

¹⁸⁰ Ibid., 43.

¹⁸¹ Heemkundekring HLZ, <https://www.heemkundekring-hlz.nl/heemkronijken/item/597/kampbelevissen-van-een-leendse-burgemeester-1944-1945-1> (geraadpleegd 21 februari 2022).

¹⁸² Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten*, 58-59.

burgemeesters en hen soms wat extra voedsel geven. Tevens moest Manders bij het marcheren zijn medegevangenen aanvoeren. Toen deze commando's echter in het Duits moesten gegeven worden, weigerde hij dit. Manders werd hierop uit het kampbestuur gezet.¹⁸³

Eind augustus werden Van der Putt, Smulders, Serraris en Magnée naar het reguliere gedeelte van het kamp verplaatst.¹⁸⁴ Voordat ze naar dit gedeelte verplaatst werden kregen ze een douche, werden ze geschoren en geknipt, en kregen ze een nieuwe outfit. Ze kregen een blauw-wit gestreept hemd, een broek, klompen en een muts. Nu ze zich in het reguliere gedeelte van het kamp bevonden, konden ze eindelijk contact opnemen met het thuisfront. Zo schreef Magnée zijn vrouw met het verzoek om eten en kleding naar hem te sturen. Enkele dagen later werden Wijtvliet, Veeneman en Manders op 2 september ook naar de reguliere barakken van het kamp verplaatst. Ook zij zouden hun familie schrijven dat het goed met hen ging en verzochten hen om pakketjes met kleding of voedsel naar het kamp te sturen.¹⁸⁵

3.3. Evacuatie uit kamp Vught en aankomst in Sachsenhausen

Na enkele maanden te hebben doorgebracht in kamp Vught werden Wijtvliet, Magnée, Manders en Smulders samen met duizenden gevangenen op 5 september 1944 ('Dolle Dinsdag') op transport gesteld richting Duitsland.¹⁸⁶ Ze vertrokken in een trein zonder drinkwater of sanitaire voorzieningen naar kamp Sachsenhausen in Oranienburg ten noorden van Berlijn. Een aantal van hen zouden nog briefjes uit de trein gooien om aan hun familie te laten weten hoe het met hen ging. Ter hoogte van 's-Hertogenbosch werd een korte notitie van Wijtvliet gevonden met het adres van zijn vrouw en de volgende tekst: 'Maak het goed. Laat Toine en Piet trachten mij vrij te krijgen. Wim.' Het tweede transport met Veeneman, Serraris en Van der Putt vertrok een dag later. Vier dagen na het eerste transport kwamen de twee transporten vrijwel tegelijkertijd aan in Sachsenhausen.¹⁸⁷

Van der Putt was de oudste van de groep burgemeesters en was er bij aankomst dusdanig slecht aan toe dat hij bij aankomst direct verpleging nodig had. Hij werd meteen doorgestuurd naar de ziekenboeg.¹⁸⁸ De overige burgemeesters werden met enkele honderden gevangenen al snel verplaatst nadat zij gecontroleerd en geregistreerd waren. Zij liepen naar de Heinkel-fabrieken acht kilometer verderop waar zij ondergebracht werden in een vliegtuighangar. Ze leefden hier onder barre omstandigheden; de hangar was koud en tochtig. Ze hadden geen warme kleding of sanitaire voorzieningen. Daarnaast moesten zij regelmatig de hangar verlaten om in de bossen te schuilen voor mogelijke luchtaanvallen. Elke ochtend moesten zij tevens om vier uur op appél staan. Na het lange

¹⁸³ Heemkundekring HLZ, <https://www.heemkundekring-hlz.nl/heemkronijken/item/597/kampbelevissen-van-een-leendse-burgemeester-1944-1945-1> (geraadpleegd 21 februari 2022).

¹⁸⁴ Ibid.

¹⁸⁵ Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten*, 64-65.

¹⁸⁶ Ibid., 67; Oorlogsbronnen, <https://www.oorlogsbronnen.nl/thema/Transport%20Kamp%20Vught%20-%20Sachsenhausen%2C%2005-09-1944> (geraadpleegd 21 februari 2022).

¹⁸⁷ Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten*, 67-72.

¹⁸⁸ Brabantse Gesneuvelden, <https://brabantsegesneuvelden.nl/persoon/harry-van-der-putt-eindhoven-1887> (geraadpleegd 21 februari 2022).

appél wandelden de burgemeesters biddend met hun rozenkrans. Vaak werden de gevangenen ook mishandeld door de bewakers.¹⁸⁹

3.4. Opnieuw op transport

Manders, Veeneman, Smulders, Serraris en Wijtvliet werden eind september opnieuw op transport gesteld. Ze vertrokken naar Grosz Ziegelwerke ‘Klinke’ in de buurt van Sachsenhausen.¹⁹⁰ Magnée werd van Heinkel weer teruggestuurd naar Sachsenhausen omdat hij fysiek niet in staat was om het zware werk in Klinke te verrichten.¹⁹¹ In Klinke moesten ze stenen, betonnen palen en steigerplanken verslepen. Hele dagen moesten zij dit zware werk, zonder goed gevoed te worden, verrichten.¹⁹² Uit een dagboekfragment van Manders bleek dat Wijtvliet desondanks geen spijt had van zijn keuze: ‘Ik hoor het hem (=Wim Wijtvliet) nog zeggen tijdens zijn slechte gezondheid: wanneer ik te Vught voor de *Beauftragte* nog eens voor eenzelfde feit ter verantwoording moest afleggen, dan zou ik precies hetzelfde gedaan hebben.’ Het werk bleek voor veel mensen toch te zwaar. Na enkele weken gingen Smulders, Wijtvliet, Veeneman en Serraris terug naar Sachsenhausen. Manders bleef achter bij de fabriek.¹⁹³

Magnée was na zijn terugkeer in Sachsenhausen vrijwel direct doorgestuurd naar concentratiekamp Neuengamme in de buurt van Hamburg.¹⁹⁴ Het kamp herbergde veel meer gevangenen dan er capaciteit was waardoor er een sterk tekort aan bedden was. Magnée zou nog dwangarbeid verricht hebben in het kamp.¹⁹⁵ Vervolgens zou hij op 8 december 1944 komen te overlijden aan dysenterie.¹⁹⁶ Na Smulders’ terugkeer in Sachsenhausen werd hij opgenomen in de ziekenbarak wegens ondervoeding en longontsteking. Hier zag hij Van der Putt terug. In het ‘Revier’ van Sachsenhausen werden ze goed verzorgd; ze kregen een eigen bed en kregen de medicijnen die ze nodig hadden.¹⁹⁷ Rond kerst werd Van der Putt genezen verklaard en werd hij verplaatst naar een overgangsbarrak. Hij werd tewerkgesteld in de administratie en werd samen met een andere gevangene verantwoordelijk voor het opstellen van overlijdensakten.¹⁹⁸

Niet alleen Smulders was er slecht aan toe bij de terugkeer van de burgemeesters naar Sachsenhausen. Serraris was opgenomen in de ziekenbarak omdat hij aan dysenterie leed, Wijtvliet had opgezwollen handen en voeten, en ook Veeneman was aan het einde van zijn krachten. Ondertussen leek de oorlog niet lang meer te duren; vanuit beide fronten werden de Duitsers steeds verder

¹⁸⁹ Heemkundekring HLZ, <https://www.heemkundekring-hlz.nl/heemkronijken/item/602/kampbelevissen-van-een-leendse-burgemeester-1944-1945-2> (geraadpleegd 24 februari 2022).

¹⁹⁰ Ibid.

¹⁹¹ Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten*, 74.

¹⁹² Heemkundekring HLZ, <https://www.heemkundekring-hlz.nl/heemkronijken/item/602/kampbelevissen-van-een-leendse-burgemeester-1944-1945-2> (geraadpleegd 24 februari 2022).

¹⁹³ Heemkundekring HLZ, <https://www.heemkundekring-hlz.nl/heemkronijken/item/692/kampbelevissen-van-een-leendse-burgemeester-1944-1945-3> (geraadpleegd 24 februari 2022).

¹⁹⁴ RHCE, A G B (10839), inv. nr. 242, Personeelsdossier. Burgemeester Mr. M.Ch.O.R.M. Magnee. 1941-1949.

¹⁹⁵ Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten*, 75.

¹⁹⁶ RHCE, A G B (10839), inv. nr. 242, Personeelsdossier. Burgemeester Mr. M.Ch.O.R.M. Magnee. 1941-1949.

¹⁹⁷ Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten*, 76.

¹⁹⁸ Ibid., 78, 80; RHCE, A G G (10501), inv.nr. 1138 Personeelsdossier. Burgemeester Van der Putt. 1939-1944.

teruggedrongen. De Russen wonnen steeds meer gebied in het oosten en Sachsenhausen zou waarschijnlijk spoedig bevrijd worden.¹⁹⁹ Een grote groep gevangenen werd daarom op transport gesteld naar Bergen-Belsen zo'n 300 kilometer richting het westen. Serraris en Van der Putt vertrokken op dit transport op 28 januari 1945. Smulders en Wijtvliet vertrokken enkele dagen later naar concentratiekamp Buchenwald.²⁰⁰ Op de dag van aankomst in Buchenwald was Wijtvliet er slecht aan toe en hij wilde zich melden bij de ziekenbarak. Hij werd tegengehouden door een medegevangene want een bezoek aan de ziekenbarak in Buchenwald betekende, anders dan in Sachsenhausen, een gewisse dood. Ze gingen terug naar hun barak maar Wijtvliet miste de fysieke kracht om in een bed te gaan liggen. De blokoudste zag dit en sloeg en schopte op Wijtvliet in. Hij viel op de grond en overleed.²⁰¹

Begin april werden de geruchten steeds sterker dat de geallieerden Buchenwald zouden bevrijden. Op 6 april werd het kamp gedeeltelijk geëvacueerd.²⁰² Smulders ging op transport naar het nabijgelegen plaatsje Weimar. Vanaf daar vertrok de trein naar Tachau. Gedurende de treinreis naar Tachau had Smulders dysenterie opgelopen. Vanaf Tachau moesten de gevangenen vervolgens te voet naar Flossenbürg waar het transport enkele dagen bleef. Vanaf 20 april werden de gevangenen te voet op transport gesteld naar Dachau. De afstand tussen Flossenbürg en Dachau was zo'n 300 kilometer. Tien dagen lang zouden de gevangenen 30 kilometer moeten lopen. Driekwartier gelopen te hebben, kon Smulders wegens uitputting en ziekte niet meer verder. Hij werd doodgeschoten. Dit werd verklaard door twee Nederlanders die zich op hetzelfde transport bevonden. Ze verklaarden een schot gehoord te hebben en Smulders in de berm te hebben zien liggen.²⁰³

Veeneman was op een later transport vertrokken dan zijn collega's. Het transport trok door Berlijn en bij wijze van uitzondering mochten de deuren van de trein open. De aanblik van het verwoeste Berlijn maakte duidelijk dat de oorlog niet lang meer zou duren. Enkele dagen later, op 19 februari arriveerde het transport in Mauthausen. Veeneman werd daar nog tewerkgesteld om aan het station van Amstetten te werken. Uiteindelijk werden de inspanningen ook hem te veel en kwam hij terecht in een ziekenbarak. Twee maanden na zijn aankomst in Mauthausen stierf Veeneman op 14 april 1945.²⁰⁴ Dit was kort voordat het kamp bevrijd zou worden.²⁰⁵

Manders was achtergebleven bij de Klinker fabriek maar werd uiteindelijk net als de anderen op transport gesteld omdat de fabriek net als Sachsenhausen op het punt stond bevrijd te worden door

¹⁹⁹ Het zou uiteindelijk nog tot 22 april 1945 duren voordat het kamp bevrijd werd door de Russen. Oorlogsbronnen, <https://www.oorlogsbronnen.nl/thema/Sachsenhausen> (geraadpleegd 12 maart 2022).

²⁰⁰ Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten*, 83.

²⁰¹ Brabantse Gesneuvelden, <https://brabantsegesneuvelden.nl/persoon/wim-wijtvliet-zevenbergen-1902> (geraadpleegd 21 februari 2022).

²⁰² Oorlogsbronnen, <https://www.oorlogsbronnen.nl/thema/Dodenmars%20vanuit%20Buchenwald> (geraadpleegd 28 februari 2022).

²⁰³ RHCE, A G OWM (10971), inv.nr. 592 Burgemeester J.W.A. Smulders. Burgemeester 1927-1944. 1942-1949.

²⁰⁴ Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten*, 91-94.

²⁰⁵ Kamp Mauthausen zou uiteindelijk op 5 mei 1945 bevrijd worden. Oorlogsbronnen, <https://www.oorlogsbronnen.nl/thema/Kamp%20Mauthausen%20bevrijd> (geraadpleegd 21 februari 2022).

de Russen. Rond 3 februari werd Manders via Sachsenhausen op transport gesteld naar Bergen-Belsen. Hier zag hij Serraris en Van der Putt weer terug.²⁰⁶ In maart overleed Serraris in Bergen-Belsen.²⁰⁷ Manders vertrok ondertussen weer op een nieuw transport; hij kwam dit keer terecht in Farge, een subkamp van Neuengamme. De gevangenen werden tewerkgesteld bij een onderzeebootbasis. Het verblijf van Manders in Farge duurde eveneens niet lang. Na een Engels bombardement werden de gevangenen verplaatst naar Neuengamme.²⁰⁸

Halverwege april werden de gevangenen van Neuengamme alweer verplaatst omdat de Engelsen het kamp op het punt stonden te bevrijden. Manders werd met zijn medegevangenen opgesloten in een vrachtboot, de Athene, in de haven van Lübeck. Na een aantal dagen verliet het schip de haven om bij Neustad af te meren bij een passagiersschip. Het plan was om de gevangenen over te brengen naar het passagiersschip, de Cap-Arcona.²⁰⁹ De gezagvoerder van de Cap-Arcona wilde echter niet dat de gevangenen aan boord van het schip zouden komen omdat er al duizenden gevangenen aanwezig waren. De Athene voer vervolgens weer terug naar Lübeck. De bewakers deden hierna nog tweemaal een poging om de gevangenen over te brengen. Het derde verzoek was succesvol. Een groep van ongeveer 6000 gevangenen werd overgebracht naar de Cap-Arcona. Vier dagen later kwam echter het verzoek 2000 gevangenen weer terug over te dragen aan de Athene. Manders behoorde ook tot deze groep maar weigerde mee te gaan omdat er op de Cap-Arcona een ziekenboeg was. Met geweld werd hij alsnog gedwongen om naar de Athene terug te keren.²¹⁰ De Athene werd de dag erna geraakt door geallieerde bombardementen. Het schip was genoodzaakt om weer terug te keren aan wal. Diezelfde middag werd ook de Cap-Arcona geraakt bij een luchtaanval en er brak een hevige brand uit. Nog geen 300 van de 10.000 opvarenden overleefden dit bombardement.²¹¹ Ondertussen kwamen de gevangenen op de Athene erachter dat ze aan wal lagen. Manders wist via een touw van de boot te komen. Op 3 mei 1945 was Manders weer een vrij man. Op 24 juni zou hij uiteindelijk terugkeren bij zijn familie.²¹²

3.5. Onduidelijkheid rondom het lot van de burgemeesters

Wat er met de burgemeesters gebeurde na hun transport naar Duitsland in september 1944 bleef voor de nabestaanden nog lang onduidelijk. Kort na de bevrijding van Nederland keerden de eerste mensen uit de concentratiekampen terug. Eén van deze personen, Ritmeester, nam vrijwel direct na zijn terugkomst

²⁰⁶ Heemkundekring HLZ, <https://www.heemkundekring-hlz.nl/heemkronijken/item/692/kampbelevissen-van-een-leendse-burgemeester-1944-1945-3> (geraadpleegd 24 februari 2022).

²⁰⁷ Brabantse Gesneuvelden, <https://brabantsegeneuvelden.nl/persoon/jhrmr-theo-serraris-oirschot-1908> (geraadpleegd 24 februari 2022).

²⁰⁸ Heemkundekring HLZ, <https://www.heemkundekring-hlz.nl/heemkronijken/item/692/kampbelevissen-van-een-leendse-burgemeester-1944-1945-3> (geraadpleegd 24 februari 2022).

²⁰⁹ Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten*, 96-97; Heemkundekring, <https://www.heemkundekring-hlz.nl/heemkronijken/item/695/kampbelevissen-van-een-leendse-burgemeester-1944-1945-4> (geraadpleegd 21 februari 2022).

²¹⁰ Ibid.

²¹¹ Oorlogsbronnen, <https://www.oorlogsbronnen.nl/thema/Scheepsramp%20Cap%20Arcona> (geraadpleegd 21 februari 2022).

²¹² Heemkundekring, <https://www.heemkundekring-hlz.nl/heemkronijken/item/695/kampbelevissen-van-een-leendse-burgemeester-1944-1945-4> (geraadpleegd 21 februari 2022).

contact op met Truus Smulders-Beliën, de vrouw van Smulders, om aan haar te laten weten dat hij haar man op 8 april in goede mentale en fysieke gezondheid had gezien. Hij was er zeker van dat Smulders nog zou terugkeren. Voor de vrouw van Wijtvliet, Corry Wijtvliet-Kieboom, had Ritmeester minder goed nieuws. Wijtvliet was omgekomen in Buchenwald en zijn lichaam was daar verbrand. Zijn stoffelijke overschot zou niet meer terug te vinden zijn.²¹³ Op 1 juni vond de uitvaart plaats en werd er een Heilige Mis van Requiem aan hem opgedragen. Naast de familie waren er ook diverse burgemeesters aanwezig van burgemeesterskring 'Croy'.²¹⁴

Voor de overige vrouwen bleef het lot van hun mannen langer onduidelijk. Over hun lastige situatie spraken zij ook onderling met elkaar. Smulders-Beliën bedankte Wijtvliet-Kieboom bijvoorbeeld in een brief voor de moed die ze haar had ingesproken. Ook sprak Smulders-Beliën met Zus Veeneman-Winters over hoe moeilijk ze de onzekere situatie vond.²¹⁵ Om meer duidelijkheid te krijgen over het lot van hun mannen plaatsten zij advertenties in kranten en schreven zij aan de commissaris van de Koningin. Smulders-Beliën liet begin augustus een advertentie plaatsen in diverse dagbladen uit verschillende delen van het land met het verzoek of iemand wist wat er na 8 april met haar man was gebeurd.²¹⁶ In een brief aan de commissaris van de Koningin deed zij een soortgelijk verzoek. Ze sprak de hoop uit dat haar man nog leefde en zich mogelijk in Russisch bezet gebied of in Zuid-Beieren bevond. Tevens vroeg ze zich af of er een zoekexpeditie kon worden opgezet in deze gebieden zoals dat in Thüringen eerder gebeurde. Toestemming om op eigen houtje te gaan zoeken kregen ze van het Rode Kruis namelijk niet.²¹⁷

Waar de familie Smulders überhaupt nog geen uitsluitsel kreeg over wat er met Smulders was gebeurd, kreeg de vrouw van Magnée, Pauline, te maken met tegenstrijdige berichtgeving. Ritmeester verklaarde bij zijn terugkeer dat Magnée op 7 februari 1945 nog in Oranienburg was. Een maand later kreeg zij echter te horen dat haar man in oktober naar Neuengamme zou zijn vervoerd en daar in december zou zijn overleden. In augustus 1945 kreeg zij vervolgens een brief van een meneer Harks die laat weten dat hij haar man op 24 april in Russisch bezet gebied heeft gezien.²¹⁸ Ruim een maand later, op 16 september, werd door het Rode Kruis medegedeeld dat Magnée inderdaad in december 1944 was overleden. Zijn graf stond in Hamburg en was genummerd. Toch bleven er twijfels bestaan bij Pauline omdat zij bericht had gekregen dat haar man in Polen als dwangarbeider op een boerderij zou werken. Ze diende een verzoek in om het graf te openen om het lijk te identificeren en een einde aan de twijfels te maken.²¹⁹ Er kwam een einde aan de onzekerheid en de familie kreeg nog een aantal persoonlijke

²¹³ Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten*, 116.

²¹⁴ 'Plechtige uitvaartdienst voor Burgemeester W. Wijtvliet.', *Helmondsche Courant* (2 juni 1945).

²¹⁵ Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten*, 117-118.

²¹⁶ RHCE, A G OWM (10971), inv.nr. 592 Burgemeester J.W.A. Smulders. Burgemeester 1927-1944. 1942-1949.

²¹⁷ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 281 Opsporing in de Tweede Wereldoorlog gevangengenomen burgemeesters gemeenten Bergeijk, Geldrop, Middelbeers, Oss en Son, 1945.

²¹⁸ BHIC, A CdK N-Br (1085), inv.nr. 281 Opsporing in de Tweede Wereldoorlog gevangengenomen burgemeesters gemeenten Bergeijk, Geldrop, Middelbeers, Oss en Son, 1945.

²¹⁹ RHCE, A G B (10839), inv. nr. 242, Personeelsdossier. Burgemeester Mr. M.Ch.O.R.M. Magnee. 1941-1949.

bezittingen van Magnée toegestuurd. In 1957 werd zijn stoffelijke overschot verplaatst naar Nederland en werd hij herbegraven bij de kerk in Horn.²²⁰

Ook Smulders-Beliën kreeg in september te weten wat er met haar man was gebeurd. Op 6 oktober werd er een mis aan hem opgedragen. Vervolgens werden er bij het graf van zijn ouders kransen gelegd en toespraken gehouden. Het overlijden van Smulders werd later dat jaar bevestigd door twee getuigen die aanwezig waren bij het transport.²²¹ Veeneman-Winters kreeg pas in februari 1946 van het Rode Kruis te horen wat er met haar man was gebeurd. Enkele weken later kreeg zij ook een brief van Jeff Coleye die met Veeneman tijd doorgebracht had in Mauthausen. Hij vertelde haar over de toedracht van de dood van haar man.²²²

In september 1945 besloot de familie Serraris zelf een onderzoek in te gaan stellen in Duitsland. De zus van Serraris, Cathérine, werkte op paleis het Loo als secretaris van prins Bernhard en bezat hierdoor de nodige connecties om navraag te doen bij verschillende instanties. Cathérine vertrok hierna naar Duitsland. Ze kreeg vanwege haar connecties toegang tot diverse Duitse officieren. Ondertussen kreeg de familie de getuigenis van Van Bueren te horen. Hij verklaarde in Lübeck in hetzelfde ziekenhuis gelegen te hebben als Serraris. Hij kon eind mei terugkeren naar Nederland maar Serraris nog niet omdat hij nog niet fit genoeg was. Cathérine vertrok naar Lübeck maar vond de naam van haar broer of van Van Bueren niet terug op de namenlijsten van het ziekenhuis. Ruim een jaar na de bevrijding vertrok een gezant naar Rusland om navraag te doen naar Serraris. In juli 1946 kreeg de familie een brief van het Rode Kruis waarin stond dat Serraris eind februari of begin maart 1945 moest zijn overleden in Bergen-Belsen.²²³

In juli 1945 ondernam Vincent van der Putt stappen om meer te weten te komen over wat er met zijn vader was gebeurd. Hij kwam in contact met dezelfde meneer Harks die aan de familie Magnée had laten weten dat hij Magnée in Russisch bezet gebied had gezien. Harks vertelde Vincent dat hij in hetzelfde kamp als zijn vader had gezeten en dat hij goede contacten had in de Russische zone. Samen gingen ze op zoek naar Van der Putt in Duitsland.²²⁴ Hun zoektocht was weinig succesvol. Verschillende getuigen meldden ondertussen dat ze Henri van der Putt in Oekraïne of Rusland hadden gezien. Van der Putt keerde echter ondanks deze geruchten niet terug. Op 6 oktober 1951 werd er uiteindelijk een herdenkingsmis voor Van der Putt gehouden nadat ze jaren tevergeefs op zijn terugkomst hadden gewacht.²²⁵ De familie heeft nooit definitief uitsluitsel gekregen over waar of wanneer hij zou zijn gestorven. Over het algemeen wordt ervanuit gegaan dat hij in maart 1945 is omgekomen.²²⁶

²²⁰ Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten*, 119.

²²¹ RHCe, A G OWM (10971), inv.nr. 592 Burgemeester J.W.A. Smulders. Burgemeester 1927-1944. 1942-1949.

²²² Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten*, 119.

²²³ Ibid., 120-124.

²²⁴ Burgers, *Ze hebben ons in de steek gelaten*, 125-126, 139.

²²⁵ RHCe, A G G (10501), inv.nr. 1138 Personeelsdossier. Burgemeester Van der Putt. 1939-1944.

²²⁶ Brabantse Gesneuvelden, <https://brabantsegesneuvelden.nl/persoon/harry-van-der-putt-eindhoven-1887> (geraadpleegd 13 januari 2022).

Zoals gebleken kwam de informatievoorziening voor nabestaanden van de zeven burgemeesters na de Tweede Wereldoorlog langzaam opgang. De Nederlandse regering had zijn handen vol aan de binnenlandse situatie. Daarnaast zou de repatriëringsdienst pas effectiever gaan werken toen het in september 1945 werd overgenomen door het Militair Gezag.²²⁷ Het is daarom logisch dat de meeste nabestaanden pas vanaf september 1945 te horen kregen wat er met de burgemeesters was gebeurd.

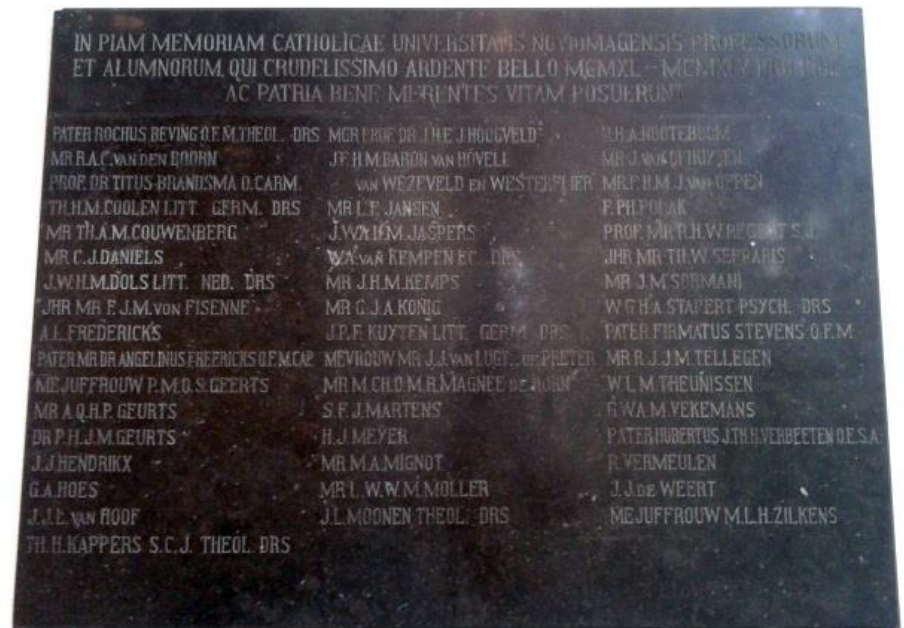
²²⁷ J.L. Pauw, 'Ervaringen van politieke gevangenen tijdens hun repatriëring en na hun terugkomst in Nederland', 9-10.

H4 De herdenking

4.1. Gezamenlijke herdenking van Theo Serraris en Marcel Magnée

Na de Tweede Wereldoorlog worden de burgemeesters geëerd met oorlogsmonumenten. In 1949 werd er een herdenkingsplaquette geplaatst op de Radboud Universiteit. Op deze plaquette werden 47 namen van alumni, studenten en docenten die waren omgekomen tijdens de Tweede Wereldoorlog aangebracht. Magnée en Serraris staan beiden ook op deze gedenkplaat.²²⁸ De vertaling van de tekst op de plaquette luidt tevens als volgt: ‘Ter vrome nagedachtenis van de professoren en alumni van de Katholieke Universiteit Nijmegen, die tijdens het branden van de zeer wrede oorlog (van) 1940-1945 voor het geloof en het vaderland verdienstelijk het leven hebben gelaten.’²²⁹

Op de plaquette wordt het aspect van religie op meerdere wijzen benadrukt door de termen ‘vroom’ en ‘voor het geloof’ te gebruiken. Het katholieke aspect wordt hierin sterk benadrukt door de term ‘katholieke universiteit’ te gebruiken en niet simpelweg universiteit. Op deze manier wordt de katholieke identiteit van de universiteit vanzelfsprekend sterker benadrukt. Daarnaast wordt de term ‘vaderland’ gebruikt. Dit past volgens Rob van Ginkel binnen deze vroege fase van herdenken. Er wordt binnen deze fase en met dit monument een nadruk gelegd op het ‘patriottische sterven voor het vaderland’ vaak als gevolg van illegale verzetsdaden.²³⁰ Wat verder opvalt is dat Serraris en Magnée met een grote groep anderen op de universiteit herdacht worden. Zij worden herdacht als onderdeel van een academische herinneringsgemeenschap. Deze herinneringsgemeenschap is volgens Rob van Ginkel een symbolisch geconstrueerde en dus verbeelde gemeenschap.²³¹ Daarnaast zijn de namen van Magnée, Serraris en 30 anderen op een plaquette aangebracht die zich vanaf 1977 in het Collegezalencomplex

Figuur 3: Plaquette in universiteitsgebouw, Comeniuslaan, Nijmegen. Bron: Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Plaquette_in_het_Universiteitsgebouw,_Comeniuslaan,_Nijmegen.jpg (geraadpleegd 21 februari 2022).

²²⁸ Nationaal Comité 4 en 5 mei, <https://www.4en5mei.nl/oorlogsmonumenten/zoeken/3355/nijmegen-plaquette-in-het-universiteitsgebouw> (geraadpleegd 28 januari 2022).

²²⁹ Elmar van de Ree, Van 4 mei tot 11 april? Het herdenken aan de Radboud Universiteit 1944 – heden (Masterscriptie Geschiedenis en Actualiteit, Radboud Universiteit, Nijmegen 2020) 16.

²³⁰ Van Ginkel, *Rondom de stilte*, 380.

²³¹ Van de Ree, Van 4 mei tot 11 april? 6; van Ginkel, *Rondom de stilte*, 23-24.

van de Radboud Universiteit bevindt. Op deze gedenkplaat zijn een kleiner aantal namen aangebracht omdat deze plaquette zich focust op de mensen die ‘actief’ vielen of omgekomen waren in concentratiekampen tijdens de Tweede Wereldoorlog.²³² Magnée en Serraris worden met de plaquettes niet specifiek voor hun handelen als burgemeesters herdacht maar als personen die aan de Radboud Universiteit hebben gestudeerd en zijn omgekomen in concentratiekampen. Hun lot komt meer naar voren dan hun daadwerkelijke verzetsdaad.

4.2. Herdenkingen van de burgemeesters in lokale context

De burgemeesters werden eveneens in hun eigen dorp herdacht. Dit gebeurde bijvoorbeeld door straten naar hen te vernoemen. Om een aantal voorbeelden te noemen: de Burgemeester Jan Smulderslaan in Oostelbeers, de Burgemeester Wijtvlietlaan in Rips en de Hendrik Veenemanstraat in Son.²³³ In Geldrop kreeg Van der Putt al vlak na de Tweede Wereldoorlog naast een straatnaam ook een monument. In 1949 werd er een kerkklok in gebruik genomen met de volgende inscriptie: ‘In vroom nadenken voor hen die vielen voor Kerk en Vaderland’. Onder de tekst staan de namen van Van der Putt en zes anderen.²³⁴ Net als bij de plaquette op de Radboud Universiteit worden hier opnieuw dezelfde aspecten benadrukt. Zowel het religieuze als het nationalistische element komt naar voren. Een verklaring voor de overeenkomstigheid zou kunnen zijn dat beide monumenten in dezelfde periode zijn gecreëerd. Tot de jaren 60 zou christelijk nationalisme namelijk centraal staan bij herdenken. Christelijke noties zoals symbolen, rituelen en retoriek verbonden aan de natie zouden lang belangrijk blijven bij het herdenken van de Tweede Wereldoorlog.²³⁵ Het duurde vervolgens tot 2016 voordat Van der Putt een nieuw persoonlijk monument kreeg. Er werd in dat jaar een plaquette aangebracht bij de oude woning van de burgemeester. Opvallend aan deze plaquette is dat benoemd wordt dat hij leider was van een verzetsgroep van zeven burgemeesters uit dezelfde regio.²³⁶ In Geldrop wordt hij duidelijk gezien als een verzetsleider terwijl dit in de primaire bronnen wat minder expliciet naar voren komt.

In Heeze komt erkenning anders dan in Geldrop wat langzamer op gang. In 1961 kreeg Serraris samen met een aantal anderen een herdenkingsplaquette in Heeze. In de plaquette wordt benoemd dat zij gesteund waren door het recht en streden voor vrijheid.²³⁷ De connotatie ligt dus op rechtvaardigheid en vrijheid in plaats van op het religieuze nationalisme van de kerkklok en universiteitsplaquette. Daarnaast wordt de dankbaarheid van de bevolking van Heeze geuit omdat de personen op de plaquette

²³² Van de Ree, Van 4 mei tot 11 april?, 18-20.

²³³ Heemkundekring HLZ, <https://www.heemkundekring-hlz.nl/heemkronijken/item/700/het-burgemeestersverzet-in-zuidoost-brabant-naoorlogse-actie-in-geldrop> (geraadpleegd 28 januari 2022).

²³⁴ Heemkundekring Myerle, https://www.heemkundekringmyerle.nl/img/70%20jaar%20bevrijding/75_jaar/fietsroute/ft75_poi01.html (geraadpleegd 9 februari 2022).

²³⁵ Koos-Jan de Jager en Bart Wallet, ‘Publieke religie en de Nederlandse herinneringscultuur’ in: Idem (red.), *Heilige Stille: Publieke religie en de Nederlandse dodenherdenkingen sinds 1945* (Utrecht 2021) 19, 22.

²³⁶ Historisch Documentatiecentrum Geldrop-Mierlo, <https://www.hdc-geldrop-mierlo.nl/Monumenten/Huis%20van%20de%20brouwer.html> (geraadpleegd 21 februari 2022).

²³⁷ Nationaal Comité 4 en 5 mei, <https://www.4en5mei.nl/oorlogsmonumenten/zoeken/1080/heeze-oorlogsmonument> (geraadpleegd 21 februari 2022).

gestreden hebben voor vrijheid. Het monument past hiermee in de eerste fase van herdenken waarbij voornamelijk ‘verzetshelden’ herdacht werden. Door de uiting van dankbaarheid kan de plaquette tevens geclassificeerd worden als een erkentelijkheidsmonument.²³⁸ Sinds 2021 wordt Serraris ook individueel herdacht aan de hand van een struikelsteen in Heeze.²³⁹

Vanaf de jaren 60 lijkt er minder aandacht te zijn voor het herdenken van de burgemeesters. Mogelijke culturele ontwikkelingen die hier aan bijdragen zijn de secularisatie, het afzetten tegen de gevestigde orde en het afnemende belang van het burgemeestersambt. Burgemeesters moesten bijvoorbeeld verantwoordelijkheid gaan afleggen aan de gemeenteraad. Burgemeesters hadden niet meer de prominente functie van burgervader zoals ze die eerder hadden.²⁴⁰ Zo duurde het net als bij Serraris en Van der Putt in de andere gemeenten tot de 21^e eeuw voordat er weer aandacht is voor de burgemeesters. In 2011 werd er bijvoorbeeld aan de burgemeester Wijtvlietlaan een oorlogsmonument opgericht ter nagedachtenis van een crash van een Lancasterbommenwerper in Rips. Bij dit monument wordt er ook aandacht gegeven aan andere vliegtuigcrashes in de gemeente Gemert-Bakel en burgemeester Wijtvliet.²⁴¹ Het duurde echter tot 2019 voordat Wijtvliet een eigen monument kreeg. Tevens beargumenteert één van de initiatiefnemers met het monument het persoonlijke verhaal van Wijtvliet onder de aandacht te willen brengen. Hij verwijst hierbij ook direct naar het boek van Burgers waarin het gebrek aan aandacht vanuit de Nederlandse regering tijdens de Tweede Wereldoorlog waardoor Wijtvliet en de vijf andere burgemeesters uiteindelijk zijn komen te overlijden. Op het informatiebord zijn ook een aantal foto's en teksten opgenomen. Eén van de teksten is zijn bidprentje waarin duidelijk een katholieke en gelovige man naar voren komt. Zo wordt vermeld dat ‘Voor mijn God en mijn Vaderland’ zijn devies was geweest.²⁴²

In Son is in 2020 een plaquette aangebracht op het oude huis van Veeneman in de straat die tegenwoordig de Hendrik Veenemanstraat heet. Verder luidt het eerste gedeelte van de tekst op de plaquette als volgt: “Zit niet in over mij,” schreef Henk Veeneman vanuit Kamp Vught naar zijn gezin, in dit huis.²⁴³ Een aantal jaar eerder dan voor Veeneman is er een oorlogsmonument voor Smulders opgericht. Zijn jongste zoon Jan gaf bij de onthulling aan blij te zijn dat er in het dorp na zoveel jaar nog steeds aandacht is voor het verhaal van zijn vader. Achter het ontwerp van het monument zit ook een symbolische keuze: de gegolfde bovenkant staat symbool voor Smulders die werd weggerukt uit Oost-

²³⁸ Van Ginkel, *Rondom de stilte*, 106-107.

²³⁹ ED, <https://www.ed.nl/cranendonck-heeze-leende/vier-woii-slachtoffers-heeze-leende-krijgen-struikelstenen~a8ae662cc/> (geraadpleegd 21 februari 2022).

²⁴⁰ Hans Rigthart, *De eindeloze jaren zestig. Geschiedenis van een generatieconflict* (Amsterdam-Antwerpen 1995) 26, 30, 220.

²⁴¹ Nationaal Comité 4 en 5 mei, <https://www.4en5mei.nl/oorlogsmonumenten/zoeken/3624/de-rips-oorlogsmonument> (geraadpleegd 21 februari 2022).

²⁴² Heemkundekring Bakel en Milheeze, <https://www.heemkundekringbakelenmilheeze.nl/burgemeester-wim-wijtvliet> (geraadpleegd 21 februari 2022).

²⁴³ Nationaal Comité 4 en 5 mei, <https://www.4en5mei.nl/oorlogsmonumenten/zoeken/4290/son-en-breugel-plaquette-voor-burgemeester-hendrik-veeneman> (geraadpleegd 28 januari 2022).

West- en Middelbeers, de rails voor het transport naar Duitsland en de ketting voor zijn gevangenschap in Duitsland.²⁴⁴ Naast dit monument komt Smulders voor op plaquettes in Vessem en Eersel. Met de plaquette in de Mariakapel van Vessem wordt Smulders met religieuze connotaties herdacht; op de plaquette staat namelijk letterlijk ‘vergeet mij niet en bid voor mij’.²⁴⁵ Terwijl de context van het monument in Eersel meer algemeen is vanwege de nadruk van het monument op vrede.²⁴⁶ De relatief recente toevoeging van nieuwe en persoonlijke monumenten kan gezien worden in het licht van meer aandacht voor het individu binnen het herdenken.²⁴⁷

Zowel Magnée als Manders worden daarentegen in hun dorpen niet geëerd met een monument. Manders wordt hoogstwaarschijnlijk niet herdacht omdat pas sinds kort overlevende slachtoffers ook herdacht worden.²⁴⁸ Voor Magnée is het echter onduidelijk waarom hij geen monument heeft gekregen. De straat waaraan hij en zijn familie woonden, is wel naar hem vernoemd.²⁴⁹ Enkele jaren geleden is het verhaal van Magnée tevens gepubliceerd door de heemkundekring van Bergeijk. Ze schreven dat hij een geliefde burgemeester was en het waard was om hem te herdenken.²⁵⁰ Hij lijkt dus wel geliefd te zijn geweest, echter heeft dit niet tot een monument geleid. Ondanks de grote focus van het herdenken van verzetsmensen wordt zijn aandeel in het verzet niet op lokaal niveau herdacht.²⁵¹

Ter nagedachtenis van de burgemeesters zijn dus verschillende individuele monumenten opgericht en bij deze monumenten lijkt de focus vooral te liggen op het individuele lot van de

Figuur 4: Het persoonlijke oorlogsmonument voor Jan Smulders. Bron: Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Middelbeers_Burgemeester_Smulders_monument_2015.jpg (geraadpleegd 28 februari 2022).

²⁴⁴ Omroep Brabant, <https://www.omroepbrabant.nl/nieuws/2082866/monument-voor-geexecuteerde-burgemeester-smulders-prachtig-zoveel-aandacht-voor-mijn-vader> (geraadpleegd 22 februari 2022).

²⁴⁵ Traces of War, <https://www.tracesofwar.nl/sights/13442/Plaquettes-Mariakapel-Vessem.htm> (geraadpleegd 22 februari 2022).

²⁴⁶ Nationaal Comité 4 en 5 mei, <https://www.4en5mei.nl/oorlogsmonumenten/zoeken/971/eersel-vredesmonument> (geraadpleegd 22 februari 2022).

²⁴⁷ Historici, <https://www.historici.nl/gb/herdenken-woii-via-verhalen-belangrijk-voor-nederlandse-identiteit/?type=bijdrage> (geraadpleegd 8 maart 2022).

²⁴⁸ Van Ginkel, *Rondom de stilte*, 735.

²⁴⁹ Heemkundekring Bergeijk, http://www.heemkundekringbergeijk.nl/images/keersopper_pdf/De%20Keersopper%2010_c.pdf (geraadpleegd 12 maart 2022).

²⁵⁰ Heemkundekring Bergeijk, http://www.heemkundekringbergeijk.nl/images/keersopper_pdf/De%20Keersopper%2012.pdf (geraadpleegd 12 maart 2022).

²⁵¹ Van Ginkel, *Rondom de stilte*, 726.

burgemeesters. Alleen bij de plaque van Van der Putt uit 2016 lijkt de collectiviteit van de verzetsdaad van de burgemeesters enigszins naar voren te komen.

4.3. Collectieve herdenking van de burgemeesters

Tot voor kort werden de burgemeesters niet met een monument als een groep herdacht. Op 16 september 2020 is hier verandering in gekomen. Zoals benoemd in de inleiding worden Magnée, Serraris, Veeneman, Smulders, Manders, Wijtvliet en Van der Putt vanaf dit moment met vijf andere burgemeesters herdacht. Het is een meer algemeen monument voor Brabantse burgemeesters die weigerden mee te werken aan de maatregelen van de bezetter tussen 1940 en 1944.²⁵² De specifieke context van de gezamenlijke beslissing van de zeven burgemeesters wordt echter niet voor het voetlicht gebracht. Wat de oprichting van dit monument ook duidelijk maakt, is een verspringing van lokaal niveau naar provinciaal niveau. In hun eigen dorpen worden de meeste burgemeesters al herdacht met straatnamen en monumenten maar op Brabants niveau was hier nog geen sprake van. Opvallend is wel dat het zo lang geduurd heeft voordat er een collectief monument is opgericht omdat hun verzetsdaad als een collectieve daad kan worden gezien. Daarnaast worden de termen integer en standvastig gebruikt om de burgemeesters te beschrijven. Waar er eerder nog een focus lag op god of vaderland, is de focus nu meer verschoven naar wat meer universele waarden. Met het monument worden nog steeds ‘verzetspersonen’ herdacht maar de connotaties rondom deze personen zijn verschoven. Dit is ook een trend die Van Ginkel ziet; herdenking is over het algemeen universeler geworden. Er is ruimte gekomen voor de herdenking van veel meer groepen en de waarden die hier bij horen zijn algemener in plaats van sterk religieus geconnoteerd.²⁵³

Waar de burgemeesters in de voorgaande monumenten vooral individueel vanwege hun lot werden herdacht, wordt er met bankje een stap gemaakt richting het herdenken van de verzetsdaad van de zeven burgemeesters. Met het herdenkingsbankje wordt namelijk naast het lot van de burgemeesters ook het integere en standvastige handelen van de burgemeesters herdacht.

²⁵² Nationaal Comité 4 en 5 mei, <https://www.4en5mei.nl/oorlogsmonumenten/zoeken/4328/s-hertogenbosch-mannen-uit-een-stuk> (geraadpleegd 28 januari 2022).

²⁵³ Van Ginkel, *Rondom de stilte*, 734-738.

Conclusie

Hoewel het lang heeft geduurd voordat de burgemeesters als een collectief herdacht werden, lijkt het desondanks gerechtvaardigd om Van der Putt, Magnée, Serraris, Manders, Veeneman, Wijtvliet en Smulders als een groep burgemeesters te zien die zich samen verzet heeft. Vijf van hen waren namelijk direct betrokken bij burgemeesterskringen die actief waren in de regio Zuid-Oost Brabant. Smulders en Wijtvliet waren mogelijk indirect betrokken bij deze groepen. Dit maakt het plausibel dat zij overlegd hebben over de keuze die ze zouden maken ten opzichte van de bezetter. Daarbij lijkt hun achtergrond niet per se de doorslaggevende factor te zijn geweest om samen te werken. De zeven burgemeesters lijken minimaal te verschillen van de overige burgemeesters in de regio. Afgezien van het feit dat zij gemiddeld iets jonger waren en later waren aangesteld dan de andere burgemeesters, lijken ze niet wezenlijk te verschillen. Vrijwel alle burgemeesters in de regio bezaten namelijk de volgende kenmerken: katholiek, getrouwd, van goeude komaf en ervaring bij de gemeente. Een enkeling had ook een universitaire educatie gehad. Daarnaast waren de meeste burgemeesters afkomstig uit Noord-Brabant en hadden de meesten waarschijnlijk kinderen. De zeven burgemeesters passen in dit patroon.

De achtergrond van de zeven burgemeesters lijkt dus niet de belangrijkste factor te zijn geweest om de keuze tot verzet te maken. Het is echter wel mogelijk dat het op individueel niveau een rol speelde. Manders beredeneerde bijvoorbeeld vanuit zijn achtergrond als oud-officier te weigeren om militairen tegen te werken. De mensen die hij immers moest aanwijzen in zijn eigen gemeente zouden verdedigingswerken gaan aanleggen. Impliciet zei hij hiermee ook de eventuele toekomstige bevrijding van Nederland niet tegen te willen werken. Bij Wijtvliet komt echter sterker naar voren dat hij zich verzette voor zijn familie, god en het vaderland. De redeneringen van Wijtvliet en Manders speelden mogelijk bij de overige vijf burgemeesters ook een rol van betekenis. Door een gebrek aan bronmateriaal is dit echter niet met zekerheid te zeggen. Verder lijkt het dilemma over meewerken, weigeren of onderduiken ook een rol van betekenis te hebben gespeeld. Wijtvliet en Serraris durfden beiden niet onder te duiken uit vrees voor represailles. Ze zagen zowel toegeven als onderduiken niet als een optie omdat zij hun burgers hiermee in gevaar zouden brengen. Serraris lijkt zich daarbij ook gesterkt gevoeld te hebben door het feit dat ze gezamenlijk zouden weigeren. Dit ondersteunt de stelling dat hij, Magnée, Van der Putt, Wijtvliet, Veeneman, Smulders en Manders zich gezamenlijk verzet zouden hebben.

Burgemeesters uit heel Nederland kampten met hetzelfde lastige dilemma van de *Arbeitseinsatz*. In 1943 hadden veel van hen al deelgenomen aan het landelijke burgemeestersprotest tegen deze gedwongen tewerkstelling. Door te weigeren werden veel burgemeesters ontslagen, gearresteerd of zelfs gedeporteerd. De deportatie van de zeven burgemeesters paste daarmee binnen een fase waarin de bezetter met steeds hardere hand ging optreden. De deportatie van kamp Vught naar Duitsland zou voor de burgemeesters tragisch aflopen. Enkel Manders zou terugkeren terwijl de nabestaanden van de overige burgemeesters na een lange periode van onduidelijkheid te horen kregen dat de mannen waren overleden.

Al vrij snel na het overlijden van de zes burgemeesters worden de eerste monumenten voor de

burgemeesters opgericht. Dit zijn vrijwel alleen maar individuele monumenten waarmee ze herdacht worden in hun eigen gemeenten. Uitzonderingen hierbij zijn de plaquettes op de Radboud Universiteit in Nijmegen waarbij Serraris en Magnée als alumni samen met een aantal anderen herdacht worden. Bij de plaquettes en individuele monumenten wordt er over het algemeen weinig gefocust op de collectieve verzetsdaad van de zeven burgemeesters. Het persoonlijke lot van de burgemeesters lijkt meer centraal te staan. Het duurde daarbij tot 2020 voordat ze een collectief monument kregen. Bij dit monument worden de burgemeesters ook niet als een aparte groep erkend voor hun collectieve verzetsdaad maar worden ze wel herdacht voor hun handelen tijdens de Tweede Wereldoorlog

Met deze scriptie is er daarnaast een bijdrage geleverd aan de academische debatten rondom katholiek verzet en het handelen van burgemeesters tijdens de Tweede Wereldoorlog. Door naar de verzetsdaad van de zeven burgemeesters te kijken, is het verzet van katholieke burgemeesters in Noord-Brabant bestudeerd. Hiermee is gedeeltelijk een lacune opgevuld met betrekking tot het gebrek aan aandacht voor katholiek verzet van leken in Noord-Brabant. Daarnaast is er ook een bijdrage geleverd aan het debat over burgemeesters door te kijken naar de keuze van de zeven burgemeesters om te weigeren mee te werken aan de *Gemeinde-Einsatz*. Hiermee wordt het beeld van Romijn genuanceerd dat burgemeesters zich vooral meegaand hebben opgesteld tijdens de Tweede Wereldoorlog. Toekomstig onderzoek zou het verzet van de zeven burgemeesters verder kunnen contextualiseren. Zo kan er bijvoorbeeld gekeken worden naar hoe de houding van Magnée, Serraris, Veeneman, Smulders, Wijtvliet, Manders en Van der Putt zich verhoudt tot de keuzes van Nederlandse, Franse en Belgische burgemeesters rondom de *Arbeitseinsatz*-kwestie. Door de houding van Nederlandse burgemeesters te vergelijken met Frankrijk en België, kan er mogelijk een ander beeld van burgemeesters ontstaan. Door een vergelijking te maken, kan de positie van burgemeesters in België en Frankrijk misschien ook wel gezien worden als die van een ‘burgemeester in de oorlogstijd’.

Literatuurlijst

Primaire bronnen

Archiefstukken

RHCE (Regionaal Historisch Centrum Eindhoven)

RHCE, Archief Collectie K.L.H. van de Putt, 1901-1944 (10030), inv.nr. 520 Stukken betreffende de uitzending van Geldropse arbeiders naar Zeeland en de weigering van KLH van der Putt om deze arbeiders aan te wijzen.

RHCE, Archief Collectie K.L.H. van de Putt, 1901-1944 (10030), inv.nr. 521 Verklaring van RH van Schaik, Slegers en Manders betreffende de aanleiding tot de vangenneming van KLH van der Putt.

RHCE, Archief Collectie K.L.H. van de Putt, 1901-1944 (10030), inv.nr. 526 Stukken betreffende de familie Vogel tijdens de oorlog.

RHCE, Archief Collectie K.L.H. van de Putt, 1901-1944 (10030), inv.nr. 527 Stukken betreffende de bemoeienissen van KLH van der Putt en mevr. S. van Berckel bij de deportatie van "katholieke joden".

RHCE, Gemeentebestuur Budel, 1811-1949 (10482), inv.nr. 1264 Registers van huwelijksakten.

RHCE, Archief Gemeentebestuur Geldrop, 1933-1970 (10501), inv.nr. 1138 Personeelsdossier. Burgemeester Van der Putt. 1939-1944.

RHCE, Archief Gemeentebestuur Bergeijk 1930-1969 (10839), inv. nr. 242, Personeelsdossier. Burgemeester Mr. M.Ch.O.R.M. Magnee. 1941-1949.

RHCE, Archief Gemeentebestuur Oost-, West- en Middelbeers, 1942-1980 (10971), inv.nr. 592 Burgemeester J.W.A. Smulders. Burgemeester 1927-1944. 1942-1949.

RHCE, Gemeentebestuur Reusel, 1811-1935 (15375), inv.nr. 989 Registers van huwelijksakten.

BHIC (Brabants Historisch Informatie Centrum)

BHIC, Archief Commissaris van de Koningin CdK in Noord-Brabant, 1920-1969 (1085), inv.nr. 119 Agenda, 1944-1945 februari 28.

BHIC, Archief Commissaris van de Koningin CdK in Noord-Brabant, 1920-1969 (1085), inv.nr. 208 Aarle-Rixtel, Alem en Almkerk en Uitwijk, 1920-1969.

BHIC, Archief Commissaris van de Koningin CdK in Noord-Brabant, 1920-1969 (1085), inv.nr. 209 Alphen en Riel, Andel en Asten, 1920-1969.

BHIC, Archief Commissaris van de Koningin CdK in Noord-Brabant, 1920-1969 (1085), inv.nr. 210 Baarle-Nassau en Bakel en Milheeze, 1920-1969.

BHIC, Archief Commissaris van de Koningin CdK in Noord-Brabant, 1920-1969 (1085), inv.nr. 213 Berlicum t/m Boekel, 1920-1969.

BHIC, Archief Commissaris van de Koningin CdK in Noord-Brabant, 1920-1969 (1085), inv.nr. 215 Breda t/m Chaam, 1920-1969.

BHIC, Archief Commissaris van de Koningin CdK in Noord-Brabant, 1920-1969 (1085), inv.nr. 216 Cromvoirt t/m Diessen, 1920-1969.

BHIC, Archief Commissaris van de Koningin CdK in Noord-Brabant, 1920-1969 (1085), inv.nr. 219 Eersel t/m Eindhoven, 1920-1969.

BHIC, Archief Commissaris van de Koningin CdK in Noord-Brabant, 1920-1969 (1085), inv.nr. 223 Gassel t/m Geldrop, 1920-1969.

BHIC, Archief Commissaris van de Koningin CdK in Noord-Brabant, 1920-1969 (1085), inv.nr. 224
Gemert t/m Gilze en Rijen, 1920 – 1969.

BHIC, Archief Commissaris van de Koningin CdK in Noord-Brabant, 1920-1969 (1085), inv.nr. 229
Heeswijk-Dinther en Heeze, 1920-1969.

BHIC, Archief Commissaris van de Koningin CdK in Noord-Brabant, 1920-1969 (1085), inv.nr. 230
Helmond t/m 's-Hertogenbosch, 1920 – 1969.

BHIC, Archief Commissaris van de Koningin CdK in Noord-Brabant, 1920-1969 (1085), inv.nr. 233
Hooge en Lage Mierde en Hooge en Lage Zwaluwe, 1920-1969.

BHIC, Archief Commissaris van de Koningin CdK in Noord-Brabant, 1920-1969 (1085), inv.nr. 234
Hoogeloon, Hapert en Casteren en Huijbergen, 1920-1969.

BHIC, Archief Commissaris van de Koningin CdK in Noord-Brabant, 1920-1969 (1085), inv.nr. 235
Klundert en Leende, 1920-1969.

BHIC, Archief Commissaris van de Koningin CdK in Noord-Brabant, 1920-1969 (1085), inv.nr. 236
Liempde en Lieshout.

BHIC, Archief Commissaris van de Koningin CdK in Noord-Brabant, 1920-1969 (1085), inv.nr. 238
Luyksgestel en Maarheeze, 1920-1969.

BHIC, Archief Commissaris van de Koningin CdK in Noord-Brabant, 1920-1969 (1085), inv.nr. 241
Mierlo, Mill en Moergestel.

BHIC, Archief Commissaris van de Koningin CdK in Noord-Brabant, 1920-1969 (1085), inv.nr. 244
Nistelrode, Nuenen c.a., Nuland en Oeffelt, 1920-1969.

BHIC, Archief Commissaris van de Koningin CdK in Noord-Brabant, 1920-1969 (1085), inv.nr. 250
Reek t/m Riethoven.

BHIC, Archief Commissaris van de Koningin Cdk in Noord-Brabant, 1920-1969 (1085), inv.nr. 245
Oirschot t/m Oosterhout, 1920-1969.

BHIC, Archief Commissaris van de Koningin CdK in Noord-Brabant, 1920-1969 (1085), inv.nr. 255
Sint-Oedenrode, 1920 – 1969.

BHIC, Archief Commissaris van de Koningin CdK in Noord-Brabant, 1920-1969 (1085), inv.nr. 256
Somerens, Son en Breugel en Sprang-Capelle, 1920-1969.

BHIC, Archief Commissaris van de Koningin CdK in Noord-Brabant, 1920-1969 (1085), inv.nr. 258
Stiphout en Terheijden.

BHIC, Archief Commissaris van de Koningin CdK in Noord-Brabant, 1920-1969 (1085), inv.nr. 260
Uden, Udenhout en Valkenswaard, 1920-1969.

BHIC, Archief Commissaris van de Koningin CdK in Noord-Brabant, 1920-1969 (1085), inv.nr. 261
Veghel, Veldhoven en Velp.

BHIC, Archief Commissaris van de Koningin CdK in Noord-Brabant, 1920-1969 (1085), inv.nr. 277
Burgemeestersprotest tegen tewerkstelling inwoners uit hun gemeenten, 1943-1944.

BHIC, Archief Commissaris van de Koningin CdK in Noord-Brabant, 1920-1969 (1085), inv.nr. 281
Opsporing in de Tweede Wereldoorlog gevangengenomen burgemeesters gemeenten Bergeijk,
Geldrop, Middelbeers, Oss en Son, 1945.

BHIC, Archief Burgerlijke Stand, 1811-1902 (50), inv.nr. 9358 Zesgehuchten 1880.

BHIC, Archief Burgerlijke Stand, 1811-1902 (50), inv.nr. 6568 Geboorteregister Reusel 1883.

BHIC, Archief Burgerlijke Stand, 1811-1902 (50), inv.nr. 143 Deurne en Liessel 1886.

BHIC, Archief Burgerlijke Stand, 1811-1902 (50), inv.nr. 3677 Geboorteregister Herpen 1887.

BHIC, Archief Burgerlijke Stand 1811-1902 (50), inv.nr. 2145 Geboorteregister Eersel 1891.

BHIC, Archief Burgerlijke Stand, 1811-1902 (50), inv.nr. 6156 Huwelijksregister Ossendrecht 1894.

BHIC, Archief Burgerlijke Stand 1811-1902 (50), inv.nr. 8476 Huwelijksregister Vlijmen 1895.

BHIC, Archief Burgerlijke Stand, 1811-1902 (50), inv.nr. 519 Bergen op Zoom 1899.

BHIC, Archief Burgerlijke Stand, 1811-1902 (50), inv.nr. 6296 Geboorteregister Princenhage, 1901.

BHIC, Archief Burgerlijke Stand, 1811-1902 (50), inv.nr. 3540 Geboorteregister Helmond 1901.

BHIC, Archief Burgerlijke Stand, 1811-1902 (50), inv.nr. 6754 Geboorteregister Rosmalen 1902.

BHIC, Archief Burgerlijke Stand, 1903-1932 (550), inv.nr. 1297 Geboorteregister Grave 1905.

BHIC, Archief Burgerlijke Stand, 1903-1932 (550), inv.nr. 3311 Veghel 1909.

BHIC, Archief Burgerlijke Stand, 1903-1932 (550), 1903-1932, inv.nr. 2132 Huwelijksregister Sint-Oedenrode 1920.

BHIC, Archief Burgerlijke Stand, 1903-1932 (550), inv.nr. 3461 Huwelijksregister Vught 1931.

BHIC, Archief Burgerlijke Stand, 1903-1932 (550), inv.nr. 2477 Huwelijksregister Raamsdonk 1932.

BHIC, Archief Burgerlijke Stand, 1903-1932 (550), inv.nr. 1995 Huwelijksregister Oost-, West- en Middelbeers 1932.

NHA (Noord-Hollands Archief)

NHA, Archief Burgerlijke Stand van de gemeente Heemstede (358.51), inv.nr. 11896 Geboorteakten gemeente Heemstede, 1896.

Haags Gemeentearchief

Haags Gemeentearchief, Ambtenaar van de burgerlijke stand van de gemeente 's-Gravenhage (0335-01), inv.nr. 997 Huwelijksakten Den Haag.

HUA (Het Utrechts Archief)

HUA, Burgerlijke Stand van de gemeenten in de provincie Utrecht 1811-1902 (481), inv.nr. 122-01 Utrecht, 1877.

Gelders Archief

Gelders Archief, Archief Burgerlijke Stand Gelderland, dubbeln (0207), inv.nr. 1124 Burgerlijke Stand.

Afkorting gebruikt voor archieven:

A CdK N-Br: Archief Commissaris van de Koningin CdK in Noord-Brabant, 1920-1969

A G B: Archief Gemeentebestuur Bergeijk

A G G: Archief Gemeentebestuur Geldrop

A G OWM: Archief Gemeentebestuur Oost-, West- en Middelbeers, 1942-1980

A C v/d Putt: Archief Collectie K.L.H. van de Putt, 1901-1944

A B S: Archief Burgerlijke Stand

Krantenartikelen

Burgemeester Waalre Eervol Ontslag Verleend', *Dagblad van het Zuiden voor Eindhoven, Meierij, Peel en Kempenland* (8 mei 1943).

'Nieuwe Burgemeester Waalre: de heer Schregardus benoemd', *Dagblad van het Zuiden voor Eindhoven, Meierij, Peel en Kempenland* (24 januari 1944).

'Plechtige uitvaartdienst voor Burgemeester W. Wijtvliet.', *Helmondsche Courant* (2 juni 1945).

Secundaire literatuur

Bakker, J.J., Gemeentebestuur in oorlogstijd: De stedelijke overheid van Breda onder Duitse bezetting (Proefschrift Geschiedenis, Universiteit van Amsterdam, Amsterdam 2011).

Bank, J., *God in de Oorlog: De rol van de Kerk in Europa 1939-1945* (Amsterdam 2015).

Bank, J., *Oorlogsverleden in Nederland* (Baarn 1983).

Benda-Beckmann, B., von, 'De rooms-katholieke kerk en de grenzen van verzet in Nederland tijdens de Tweede Wereldoorlog' (2015).

Blom, H., *In de ban van goed en fout – Geschiedschrijving over de bezetting in Nederland* (Leiden 2007).

Boot, J.J.G., *Burgemeester in bezettingstijd* (Apeldoorn 1967).

Burgers, J., *Ze hebben ons in de steek gelaten: de geschiedenis van de 7 Brabantse burgemeesters tijdens de Tweede Wereldoorlog* (Son en Breugel 2004).

Cammaert, A., en Hilbrink, C., *De illegalen. Illegaliteit in Twente en het aangrenzende Salland* (Oldenzaal 1989).

Damsma, J., 'Los van 'nieuw fout' en 'grijs': de geschiedschrijving van de Tweede Wereldoorlog', *Tijdschrift Holland* 43:2 (2011) 98-107.

Ginkel, R., van, *Rondom de stilte. Herdenkingscultuur in Nederland* (Amsterdam 2011).

Heijden, C., van der, *Grijs verleden: Nederland en de Tweede Wereldoorlog* (Amsterdam 2001).

Jager, K., de, en Wallet, B., *Heilige Stilte: Publieke religie en de Nederlandse dodenherdenkingen sinds 1945* (Utrecht 2021).

Jong, L., de, *Het koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* 14 delen (Amsterdam 1969-1991).

Keizer, M., de, en Plomp, M., (red.), *Een open zenuw: hoe wij ons de Tweede Wereldoorlog herinneren* (Amsterdam 2010).

Kooy, G.A., *Het echec van een 'volkse' beweging* (Assen 1964).

Merriënboer, J., van, 'Curiositeitenkamer. "Aan Brabant getrouw totdat ik sterf": Harry van der Putt', *Tijdschrift voor Beleid, Organisatie en Politiek* 19:2 (2009) 16.

Meurkens, P., *Bevolking, Economie en Cultuur van het Kempenland* (Bergeijk 1985).

Pauw, J.L., 'Ervaringen van politieke gevangenen tijdens hun repatriëring en na hun terugkomst in Nederland'.

Ree, E., van de, *Van 4 mei tot 11 april? Het herdenken aan de Radboud Universiteit 1944 – heden* (Masterscriptie Geschiedenis en Actualiteit, Radboud Universiteit, Nijmegen 2020).

Rigthart, H., *De eindeloze jaren zestig. Geschiedenis van een generatieconflict* (Amsterdam-Antwerpen 1995).

Romijn, P., *Burgemeesters in oorlogstijd: Besturen onder Duitse bezetting* (Amsterdam 2006).

Wouters, N., *Mayoral Collaboration under Nazi Occupation in Belgium, the Netherlands and France, 1938-46* (Basingstoke-New York 2016).

Wouters, N., *Oorlogsburgemeesters 40/44: Lokaal bestuur en collaboratie in België* (Tielt 2004).

Internetbronnen:

BHIC, <https://www.bhic.nl/page/51106> (geraadpleegd 13 januari 2022).

BHIC, <https://www.bhic.nl/ontdekken/verhalen/een-burgervader> (geraadpleegd 3 maart 2022).

Brabantse Gesneuvelden, <https://brabantsegesneuvelden.nl/persoon/harry-van-der-putt-eindhoven-1887> (geraadpleegd 13 januari 2022).

Brabantse Gesneuvelden, <https://brabantsegesneuvelden.nl/persoon/wim-wijtvliet-zevenbergen-1902> (geraadpleegd 21 februari 2022).

Brabantse Gesneuvelden, <https://brabantsegesneuvelden.nl/persoon/jhmr-theo-serraris-oirschot-1908> (geraadpleegd 24 februari 2022).

Brabantse Gesneuvelden, <https://brabantsegesneuvelden.nl/persoon/eduardus-moonen-strijp-1876> (geraadpleegd 8 maart 2022).

Brabants Erfgoed, <https://www.brabantserfgoed.nl/personen/v/veeneman-henk> (geraadpleegd 6 januari 2022).

ED, <https://www.ed.nl/brabant/deze-burgemeesters-weigerden-mee-te-werken-met-de-duitse-bezetter-en-betaalden-daarvoor-de-hoogste-prijs~a4f579f1/> (geraadpleegd 6 januari 2022).

ED, <https://www.ed.nl/cranendonck-heeze-leende/vier-woii-slachtoffers-heeze-leende-krijgen-struikelstenen~a8ae662cc/> (geraadpleegd 21 februari 2022).

ED, <https://www.ed.nl/brabant/monument-voor-brabantse-oorlogsburgemeesters-onthuld~ab386ede/> (geraadpleegd 12 april 2022).

Heemkundekring Bakel en Milheeze, <https://www.heemkundekringbakelenmilheeze.nl/burgemeester-wim-wijtvliet> (geraadpleegd 21 februari 2022).

Heemkundekring Bergeijk, http://www.heemkundekringbergeijk.nl/images/keersopper_pdf/De%20Keersopper%2010_c.pdf (geraadpleegd 12 maart 2022).

Heemkundekring Bergeijk, http://www.heemkundekringbergeijk.nl/images/keersopper_pdf/De%20Keersopper%2012.pdf (geraadpleegd 12 maart 2022).

Heemkundekring Cranendonck, <https://heemkundekringcranendonck.nl/2019/05/23/bidprentje-rob-h-van-schaik-1906-1982-burgemeester-van-maarheeze/> (geraadpleegd 2 maart 2022).

Heemkundekring Gemert, <https://www.heemkundekringgemert.nl/gemerts-heem/2011/2011-01/gh-2011-01-de-rips-duits-vliegveld-in-gemert-2/> (geraadpleegd 21 februari 2022).

Heemkundekring HLZ, <https://www.heemkundekring-hlz.nl/heemkronijken/item/597/kampbelevissen-van-een-leendse-burgemeester-1944-1945-1> (geraadpleegd 21 februari 2022).

Heemkundekring HLZ, <https://www.heemkundekring-hlz.nl/heemkronijken/item/695/kampbelevissen-van-een-leendse-burgemeester-1944-1945-4> (geraadpleegd 21 februari 2022).

Heemkundekring HLZ, <https://www.heemkundekring-hlz.nl/heemkronijken/item/602/kampbelevissen-van-een-leendse-burgemeester-1944-1945-2> (geraadpleegd 24 februari 2022).

Heemkundekring HLZ, <https://www.heemkundekring-hlz.nl/heemkronijken/item/692/kampbelevissen-van-een-leendse-burgemeester-1944-1945-3> (geraadpleegd 24 februari 2022).

Heemkundekring Myerle, https://www.heemkundekringmyerle.nl/img/70%20jaar%20bevrijding/75_jaar/fietsroute/ft75_poi01.html (geraadpleegd 9 februari 2022).

Historici, <https://www.historici.nl/gb/herdenken-woii-via-verhalen-belangrijk-voor-nederlandse-identiteit/?type=bijdrage> (geraadpleegd 8 maart 2022).

Historisch Documentatiecentrum Geldrop-Mierlo, <https://www.hdc-geldrop-mierlo.nl/Monumenten/Huis%20van%20de%20brouwer.html> (geraadpleegd 21 februari 2022).

Nationaal Comité 4 en 5 mei, <https://www.4en5mei.nl/oorlogsmonumenten/zoeken/3355/nijmegen-plaquette-in-het-universiteitsgebouw> (geraadpleegd 28 januari 2022).

Nationaal Comité 4 en 5 mei, <https://www.4en5mei.nl/oorlogsmonumenten/zoeken/4328/s-hertogenbosch-mannen-uit-een-stuk> (geraadpleegd 28 januari 2022).

Nationaal Comité 4 en 5 mei, <https://www.4en5mei.nl/oorlogsmonumenten/zoeken/4290/son-en-breugel-plaquette-voor-burgemeester-hendrik-veeneman> (geraadpleegd 28 januari 2022).

Nationaal Comité 4 en 5 mei, <https://www.4en5mei.nl/oorlogsmonumenten/zoeken/1080/heeze-oorlogsmonument> (geraadpleegd 21 februari 2022).

Nationaal Comité 4 en 5 mei, <https://www.4en5mei.nl/oorlogsmonumenten/zoeken/3624/de-rips-oorlogsmonument> (geraadpleegd 21 februari 2022).

Nationaal Comité 4 en 5 mei, <https://www.4en5mei.nl/oorlogsmonumenten/zoeken/971/eersel-vredesmonument> (geraadpleegd 22 februari 2022).

Omroep Brabant, <https://www.omroepbrabant.nl/nieuws/2082866/monument-voor-geexecuteerde-burgemeester-smulders-prachtig-zoveel-aandacht-voor-mijn-vader> (geraadpleegd 22 februari 2022).

Oorlogsbronnen, <https://www.oorlogsbronnen.nl/thema/Scheepsramp%20Cap%20Arcona> (geraadpleegd 21 februari 2022).

Oorlogsbronnen, <https://www.oorlogsbronnen.nl/thema/Kamp%20Mauthausen%20bevrijd> (geraadpleegd 21 februari 2022).

Oorlogsbronnen, <https://www.oorlogsbronnen.nl/thema/Transport%20Kamp%20Vught%20-%20Sachsenhausen%20C%2005-09-1944> (geraadpleegd 21 februari 2022).

Oorlogsbronnen, <https://www.oorlogsbronnen.nl/thema/Dodenmars%20vanuit%20Buchenwald> (geraadpleegd 28 februari 2022).

Oorlogsbronnen, <https://www.oorlogsbronnen.nl/tijldlijn/Kurt-Vogel/01/97262> (geraadpleegd 7 maart 2022).

Oorlogsbronnen, <https://www.oorlogsbronnen.nl/tijldlijn/Gertrud-Vogel-Loewenstein/01/76487> (geraadpleegd 7 maart 2022).

Oorlogsbronnen, <https://www.oorlogsbronnen.nl/thema/Arbeidsinzet> (geraadpleegd 12 maart 2022).

Oorlogsbronnen, <https://www.oorlogsbronnen.nl/thema/Sachsenhausen> (geraadpleegd 12 maart 2022).

Parlement, https://www.parlement.com/id/vg09ll543hzz/k_l_h_henri_van_der_putt (geraadpleegd 13 januari 2022).

Parlement, https://www.parlement.com/id/vg09ll1clly8/o_m_f_oscar_haffmans (geraadpleegd 3 maart 2022).

Parlement, https://www.parlement.com/id/vg09ll9cw8zz/a_m_a_a_alphons_steger (geraadpleegd 3 maart 2022).

Parlement, https://www.parlement.com/id/vg09lljbk9ws/j_m_j_h_lambooy (geraadpleegd 3 maart 2022).

Parlement, https://www.parlement.com/id/vg09llb6zoz5/f_th_h_uijen (geraadpleegd 4 maart 2022).

Traces of War, <https://www.tracesofwar.nl/sights/13442/Plaquettes-Mariakapel-Vessem.htm> (geraadpleegd 22 februari 2022).

Trouw, <https://www.trouw.nl/nieuws/kerken-stemden-morele-boodschap-af-op-hitler~b8cc25d4/> (geraadpleegd 9 mei 2022).

Afbeeldingen:

Figuur 1: Overzichtskaart De Kempen met belangrijke plaatsen erbij. Bron: Wikimedia Commons, <https://commons.wikimedia.org/wiki/File:DeKempenZOOM.jpg> (geraadpleegd 14 februari 2022).

Figuur 2: Kaart met de burgemeesterskringen en de andere gemeenten in Zuid-Oost Brabant. Bron: Google Maps, <https://www.google.com/maps/d/u/0/viewer?mid=1WC9imHfa8NrAR-8QYgPMCl5KIM5PVE3p&ll=51.43571126276393%2C5.474191239422628&z=11> (geraadpleegd 12 mei 2022).

Figuur 3: Plaquette in universiteitsgebouw, Comeniuslaan, Nijmegen. Bron: Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Plaquette_in_het_Universiteitsgebouw,_Comeniuslaan,_Nijmegen.jpg (geraadpleegd 21 februari 2022).

Figuur 4: Het persoonlijke oorlogsmonument voor Jan Smulders. Bron: Wikimedia Commons, https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Middelbeers_Burgemeester_Smulders_monument_2015.jpg (geraadpleegd 28 februari 2022).